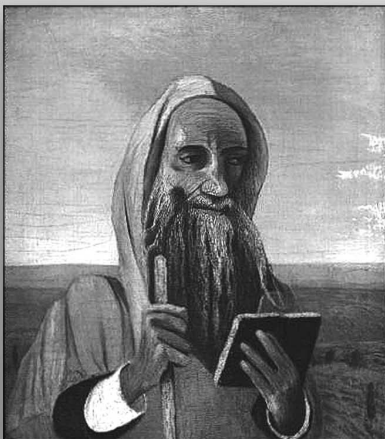

A (CSEH)SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM OKTATÁSA

Konferencia az irodalomoktatásról,
Nyitrán, 2006. szeptember 29-én

A (CSEH)SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM OKTATÁSA

DISPUTATIONES SAMARIENSES, 8.

Sorozatszerkesztő
Csanda Gábor és Tóth Károly

FÓRUM KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET
Somorja–Šamorín

A (CSEH)SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM OKTATÁSA

Konferencia az irodalomoktatásról, Nyitrán,
2006. szeptember 29-én

Szerkesztette
Csanda Gábor

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Somorja, 2006

A konferencia rendezője

a nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok
Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke
és a Fórum Kisebbségkutató Intézet

A könyv megjelenését a Szlovák Köztársaság Kulturális
Minisztériuma támogatta

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR
– program Kultúra národnostných menšín, 2006

© Szerzők, 2006

© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006

ISBN 978-80-89249-07-7

TARTALOM

NÉMETH ZOLTÁN	
A szlovákiai magyar irodalom kontextusa	7
KESERÚ JÓZSEF	
Miért nem lehet tanítani a (cseh)szlovákiai magyar irodalmat?	15
DUSÍK ANIKÓ	
Jelenlét és kanonizáció	19
BÁRCZI ZSÓFIA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ	
A szlovákiai magyar irodalom oktatásának hatása (helyzetjelentés)	25
SIMON SZABOLCS	
A szlovákiai magyar valóság néhány fontos pedagógiai dokumentumban	31
HRBÁCSEK MAGDALÉNA	
Regionális ismeretek elmélyítése az irodalom tanításában	37
CSANDA GÁBOR	
Fejezetek a (cseh)szlovákiai magyar irodalomból (Egy gimnáziumi tankönyv fejezete – tartalmi ismertető)	41
EGYED EMESE	
A kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék mint oktató- és kutatóműhely	47
A KÖTET SZERZŐI	59

NÉMETH ZOLTÁN

A SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM KONTEXTUSA

Ha egy tudományágban felmerül egy fogalom, akkor a használhatóság érdekében nem árt definiálni is azt. A „szlovákiai magyar irodalom” terminusával éppen az az egyik legfőbb probléma, hogy használói nem vették a fáradságot, hogy definiálják, mit, milyen szövegtörzset, szöveghalmazt értenek a fogalom alá vonhatónak. Hiszen ha a „magyar irodalom” fogalmát próbáljuk például meghatározni, akkor valószínűleg a többség számára kielégítőnek tűnik egy olyan meghatározás, amely szerint a magyar irodalom „a magyar nyelven írt irodalmi szövegek” tartományára utal. Ebbe – például – a „szlovákiai magyar irodalom” is beletartozik.

Az irodalmi kommunikáció klasszikus hármasságát szerző–szöveg–olvasó konstellációban szemléli tárgyát. Az előbbi meghatározás jellegzetesen a szöveg (magyar nyelven írt szöveg) koncepciójából indul ki. Ha a modell másik két eleme felől nézzük a magyar irodalom terminusát, akkor létező, bár kevésbé elfogadott meghatározásmintákkal szembesülhetünk. A szerző felől nézve a magyar irodalom a magyar nemzetiségű szerzők által írt szövegtörzset lenne – így például Janus Pannonius, II. Rákóczi Ferenc, Farnbauer Gábor vagy Macsovszky Péter nem magyar nyelven írt szövegei is ide tartoznának. Az olvasó nézőpontja felől pedig a magyar irodalomba tartozhatnának mindazon szövegek, amelyeket az olvasó egyfajta magyar tematika felől olvas – például Agota Kristof egyes regényei.

Mi a helyzet a „szlovákiai magyar irodalom” terminusával az említett modell vonatkozásában? Definiálható a szöveg fogalmára támaszkodva? Eszerint „szlovákiai magyar irodalom” az, amely „szlovákiai magyar nyelven” íródik. Van ilyen nyelv? Minden bizonnyal joggal állítható, hogy a szlovákiai magyarok többségének nyelvhasználatában vannak olyan elemek – például szlovakizmusok –, amelyek megkülönböztethetők a magyarországi nyelvhasználatok elemeitől, viszont arról sem szabad megfeledkezni, hogy sem a magyarországi, sem a szlovákiai magyar nyelvhasználók tábora nem egységes, rétegnyelvek, különféle nyelvi regiszterek keveredése figyelhető meg bennük. Egyetlen komponens kiemelése hibás általánosításokhoz vezethetne. Annál is inkább, mert a szlovákiai magyar irodalomba tartozó szövegek többsége nem egy efféle „szlovákiai magyar nyelven” szólal meg, hanem a magyar irodalom – természetesen egyáltalán nem egységes – köznyelvén. A szerző koncepciója felől nézve a „szlovákiai magyar irodalmat” a szlovák állampolgárságú magyar nemzetiségű szerzők szövegei alkotják. Ez megint csak problémákat von maga után, gondoljunk csak Márai Sándor, Varga Imre, Tóth László, Krausz Tivadar, H. Nagy Péter, Macsovszky Péter, Mórocz Mária stb. helyére ebből a szempontból. Az olvasó szempontjából a szlovákiai magyar sors, téma specifikumai által adott íráslehetőségek tartoznának ide. Ha valaki végigolvassa az utóbbi évtized „szlovákiai magyar irodalmának” szövegeit, akkor azt látja, hogy a szlo-

vákiai magyar szerzők többségét nem érdeklik a szlovákiai magyar sorskérdések – vagy hogy egy magyarországi magyar szerző például érvényesebben meg tudja írni ezeket a sorskérdéseket Budapestről nézve...

Ennek bizonyítására írásomat egy rövid olvasói feladattal folytatom. Az alábbiakban tíz szépirodalmi szövegről lesz szó, s az a feladat, hogy Önök eldöntsék, melyik szöveg tartozik a szlovákiai magyar irodalomba, melyik a magyarországi magyarba és melyik más nyelvű (angol, német, francia stb.) irodalomba.

Az első úgy kezdődik, hogy egy Martin nevű harcos egész éjjel a véce plafonjára erősített köteleken rejtőzött, hogy megölje Hurgát – amikor az leült az ülőkére, kések hatoltak bele, nyakára dróthurok fonódott, majd Martin késével módszeresen szétroncsolta Hurga vállizmaid, a pengével szétvágtá száját, két éles bambuszdarabkával át-döfte szemhéját, lefejezte, majd levágta áldozata nemi szervét, és szemmagasságban belehelyezte a hurokba. A regényben több eszmefuttatást találhatunk arról, hogy védeni kell Természet Anyánkat, és ezért a célért ölni is érdemes.

A második szövegünk vers, amelyben a „cucc” szó a „fuck” szóval rímel (talán ez ironikus Arany-utalás, a „Sir” és a „sír” közismert rímeire), és olyan sorok találhatók benne, hogy: „az évad make up kongruál”, „beindul mint singer az inger”; egy kicsit hip-hopos, egy kicsit technós, egy kicsit rappes, és ráadásul irodalmi is, mert az egyetemi kultúra felé is kacsingat.

A harmadik szöveg regény, vagy inkább kispórák laza együttese, amelyben a narrátor olyan lány, aki férfiakról fantáziál, bulikirálynő, szexbomba, anya, gondos feleség, tudós költő, csábító és hisztis akar lenni, és szó van a buzikról, az alkoholistákról, a hippikről, a művészekről, a költőkről, öccséről és sokszor szerelméről, Heinzről is – szóval, a férfiakról.

A negyedik szöveg elbeszélés. A terek fontosak benne, a székek, falak és főleg a tükrök. Emberi kapcsolatok szövődnek, szerelmek és hétköznapi gyűlölködések, de minden névtelenül, vagyis sosem lehetünk biztosak abban, hogy aki benyit a szobába, az még ugyanaz a személy-e vagy már egy másik. De nemcsak a belső terek fontosak, a külsők is, főleg a város. A Duna két partján terül el, idegen lakások, kocsmák, kapcsolatok, idegen, névtelen emberek városa.

Az ötödik vers. Kétségbevonja az eredetiség koncepcióját, illúzióknak állítva be azt, mert olyan, mintha Catullus-fordítás lenne, pontosabban olyan hosszúvers, amelynek egyes darabjai Catullus egy-egy szövegrészletéből jönnek létre montázstechnikával.

A hatodik regény, főszereplői Púpos, Igor és Nico. Az egyik író, aki buzibárokban, stricik és kurvák között gyűjti a témát, a másik néger nepper, a legjobb drogokat árúsítja az utcán, a harmadik pedig egy hacker, amolyan technofazon. A regény a technopop ideológiája körül forog, amely a cyberpunk, a techno, a virtuális valóság, valamint a szex- és drokkultúra egyes elemeiből látszik felépülni.

A hetedik elbeszéléskötet, a színhely London, szereplői angolok, elsőgenerációs bevándoroltak, valamint olyan, leggyakrabban színes bőrű vagy kelet-európai fiatalok, akik bébiszitterként, au-pairként dolgoznak: Gerry, az agglegény, Jim, a bogaras agglegény, aki nem tud elszakadni anyjától, Ibru, a török lány, Jörg, a fiatal német sebész, Alexandro, Liza és Raci, egy ötcsillagos szálloda alkalmazottai és a többiek. A multikulturális viszonyok és az idegen kultúrák találkozásai a munka, a szerelem és az erőszak világában jelennek meg.

A nyolcadik tanulmánykötet, amely az erotikus és obszcén írástechnikákat vizsgálja az ókortól egészen napjaink homoerotikus nyugat-európai költészetéig.

A kilencedik szöveg egy elbeszélés, főszereplője Alfonz Knudsen, az 1964 szeptemberében született norvég író, akinek 1985-ben jelent meg novelláskötete Gylden-dahl Forlag, azaz Képzeltészertartások címmel. Knudsen 1987 januárjától közel négy szemesztert hallgatott a prágai Károly Egyetemen, hazatérve egy trondheimi felolvasás után hirtelen összeesik, majd kilenc hónapig fekszik kómában, és 1989. szeptember 4-én, 25 éves korában hal meg. A szöveg a művészportré, a dokumentumregény és az önéletrajzi napló műfaját használja fel elbeszéléséhez.

És végül a tizedik szöveg regény, a családregegy műfajában, a latin-amerikai mági-kus realizmusra jellemző látásmóddal és írástechnikával hozzák kapcsolatba kritikusai. A regény központi helyszíne Dunaszerdahely, illetve a Csallóköz, és témája majdnem az egész huszadik század, a folytonosan mozgó határok, valamint a kelet-közép-európai tér férfi- és női identitásainak titokzatos világa.

A kérdés tehát még egyszer: a tíz szövegből melyik tartozhat/tartozik a szlovákiai magyar irodalomba, melyik szöveg magyarországi író műve, melyik fordítás (és – ha tovább is kompetensnek érzi magát az olvasó – vajon angol, francia, olasz, német, spanyol, kanadai francia stb.-e?).

Nos, az utolsó regény kivételével az összes szöveg a „szlovákiai magyar irodalom” alkotása!

Az első könyv Daniel Levicky Archleb drasztikus, ún. zöld ideológiát hirdető *Aua és Atuája*, amely 2002-ben jelent meg a Kalligram Kiadónál. A második, anglicizmusokkal dolgozó szöveg Mizser Attila *Blöff* című verse a *Szakmai gyakorlat külföldön* című kötetből (Kalligram, 2003). A harmadik Péntes Tímea kötete, amelynek címe *Egy férfi / A férfi*, és az AB-ART adta ki 2000-ben. A feladványban szereplő negyedik szöveg Mórocz Mária *Survive* című elbeszéléskötetének címadó novellája (Kalligram, 1993). Az ötödik, a Catullus-átirat a *Csehy Zoltán alagyái, danái és elegy-belegy iramatai* című kötetben található, amely 1998-ban jelent meg a Kalligramnál. Nico, Igor és Púpos és a technopop ideológia Györy Attila *Útközés* című, a szerző magánkiadójánál, az Aquariusnál 1997-ben napvilágot látott regény főszereplői. A Londonban játszódó au-pair-elbeszélések Fábrián Nóra *A nagyváros meséi* (Kalligram, 2002) című elbeszéléskötetében található. A nyolcadik feladvány Csehy Zoltán tanulmánykötete, amely a Kalligram Kiadónál jelent meg 2002-ben, címe: *A szöveg hermaphrodituszi teste*. Az utolsó előtti elbeszélés, amelynek főszereplője Alfonz Knudsen fiatalon elhunyt norvég író, Gazdag József *Kilátás az ezüstoffenyőkre* című kötetében jelent meg a Kalligramnál 2004-ben, az elbeszélés címe: *Az árnyak kifürkészése*. Az utolsó könyv, a Felvidéken, Dunaszerdahelyen játszódó regény az egyetlen, amely nem tartozik a szlovákiai magyar irodalomba. Írója Bánki Éva, címe *Esőváros*, és a Magvető adta ki 2004-ben.

Ennyit a szlovákiai magyar identitásról, a szlovákiai magyar irodalom sajátosságairól. Van-e értelme ezek után használni a szlovákiai irodalom jelzőt, és ha igen, mit értünk alatta? Pozitivisták kutakodást, hogy ha az Alföldben, Jelenkorban, Új Forrásban, Bárkában, Előretolt Helyőrségben, Kalligramban, Prae-ben megjelenik egy ismeretlen szerző novellája, akkor hosszas telefonálgatások, e-mailezgetések után kiderítsük, szlovák állampolgár-e? Az életrajzi szerző keresését a szöveg, az esztétikai érték, a szellemi izgalom helyett?

Mint már említettük, arra a kérdésre, hogy mit tartunk a magyar irodalom körébe tartozó alkotásnak, még csak-csak válaszolhatunk, mondván, hogy azt a szöveget, amely magyar nyelven íródott – de azt a kérdést, hogy mi tartozik a szlovákiai magyar irodalom körébe, már problematikusabb megválaszolni. Egészen ésszerűnek tűnik az a felvetés, hogy a magyar irodalom valamilyen speciális változata lenne a szlovákiai

magyar irodalom, amely magyar nyelven a szlovákiai magyar sorsközösség problémáiról szól. A probléma csak az, hogy a szlovákiai magyar írók több mint fele nem a szlovákiai magyar közösség sajátos problémáival foglalkozik verseiben, szépprózáiban. A múltban Koncsol László, Duba Gyula, Zalabai Zsigmond is megpróbálkozott már hasonló definíciókkal – ma, 2006-ban viszont úgy tűnik, hogy ez a tematikus megközelítésen alapuló lehetőség végképp szertefoszlott. Marad egy másik lehetőség, az életrajzi szerző adatainak ismeretében felállítani a szlovákiai magyar irodalom alkotóinak és ebből következően műveinek sorát – na de honnét tudhatja az olvasó, hogy az adott szerző – Tóth László, Varga Imre, Balla Kálmán, Krausz Tivadar, Mórocz Mária – szlovák állampolgár-e vagy sem: és akkor még felvetődik az a kérdés is, hogy vajon ez a tény, az állampolgárság döntő módon szól-e bele az alkotásba. Tehát sem a tematikus, sem az életrajzi megközelítés nem kielégítő. Annál is inkább, mert a kortárs irodalomban az identitással folytatott játék olyan tág spektrumot mutat, amelyet balgaság lenne mesterségesen leszűkíteni és szlovákiai magyar specifikumként bemutatni.

Az identitás lehetne az a terület, amely – mivel más társadalmi tapasztalatokról van szó a nem egy országban élő alkotók esetében – kimentett eddig sok irodalomtörténezt azoknak a kérdéseknek a csapdájából, amelyek a szlovákiai magyar irodalom terminusának problémátlan használatát veszélyeztetik. A realista Duba Gyula, az avantgarde Cselényi László, a későmodern-posztmodern Tözsér vagy a posztmodern, legutóbb minimalista Grendel esetében elég az életrajzi tények minimumának ismerete ahhoz, hogy kisebbségi, szlovákiai magyar tapasztalatot keressünk műveikben. De keressen valaki ilyen tapasztalatot mondjuk Farnbauer Gábor *Az ibolya illata* című versében, amely egy kémiai képletből és egy Dosztojevszkij-idézetből áll... Duba, Tözsér, Cselényi, Grendel és az idősebb generáció egyes tagjai olyan réteget is fenntartanak bizonyos szövegeikben, amely a sajátos szlovákiai magyar sors, történelem, kultúra, nézőpont felől értelmezhető. A kortárs fiatal szlovákiai magyar irodalom legtöbb alkotójára azonban – mint arra az előző tíz szöveg olvasási tapasztalatai is utalnak – ez már egyáltalán nem jellemző. Olyannyira nem, hogy felvetik a problémát, van-e egyáltalán értelme használni a szlovákiai magyar jelzőt ezeknek a szövegeknek az értelmezése során. Úgy gondolom, az identitás problémája vezetett el ehhez a helyzethez, méghozzá az identitás problémájának posztmodernizálódása a 70-es, 80-as évektől kezdődően.

Feltehető a kérdés: vajon mit hasznosíthatott Csehy Zoltán a *Catullusi* vers írása közben az ún. „szlovákiai magyar” irodalomból? Valószínűleg semmit. De ugyanúgy nem sokat Tözsér Árpád sem az *Euphorbosz monológja* írása közben, vagy Daniel Levicky Archleb az *Aua* és *Atua* írásakor. Az irodalmi identitásképzés felvázolt területei arra utalnak, hogy sokkal tágabb kánonok figyelembevételével alkotnak a megidézett szerzők. Catullus, Kovács András Ferenc, Térey János vagy Parti Nagy Lajos műveinek hatása sokkal inkább kimutatható egy-egy szlovákiai magyar szerző szövegén, mint saját regionális kánonjának szövegei.

Az irodalmi kommunikáció fentebb felvázolt hármass modelljét a médium és a kontextus kategóriáival egészíthetjük ki. A médium kérdése, tehát hogy szlovákiai magyar kiadó jelentet meg egy irodalmi alkotást, megint csak nem irányadó, gondoljunk Kukořelly Endre vagy Lövetei Lázár László köteteire. Tény viszont, hogy a szlovákiai magyar irodalomnak, bármit értsünk is a fogalom alatt, vannak intézményei, díjai, díjazottjai: vagyis van egyfajta kontextus, amelybe alkotók és szövegek helyezhetők bele. Társasága a Szlovákiai Magyar Írók Társasága, van Madách-díj, Posonium Irodalmi Díj, Forbáth-díj, Talamon-díj, az Év irodalmi alkotása díj stb. Vannak irodalmi lapjai, mint a

Kalligram, a Szőrös Kő, az Irodalmi Szemle és a Partitúra, vannak kiadói, mint a Kalligram, a NAP Kiadó, a Lilium Aurum, az AB-ART, a Madách-Posonium, a Plectrum: azok az alkotók, akik ebben a körben (is) mozognak, a szlovákiai magyar irodalom kontextusában (is) mozognak – és itt nemcsak Duba Gyulára, Mács Józsefre, Tózsér Árpádra, Mizser Attilára vagy Gazdag Józsefre gondolok, hanem például Mészáros Sándorra, aki a Pesti Kalligram szerkesztője, vagy Kukorelly Endrére, akinek kötetei jelennek meg a Kalligramnál és az AB-ART-nál... A szlovákiai irodalom mint kontextus azonban nem többet jelent, mint hogy a körébe vont személyek identitásának, irodalmi tevékenységének csupán egyetlen, ráadásul nem mindig hangsúlyos lehetőségét jeleníti meg: emellett még rengeteg más kontextusba sorolható; így helyezhető el például Csehy Zoltán az antik, ógörög, latin irodalom fordítóinak kontextusában, az erotikus szövegek elméleti kérdéseivel foglalkozók kontextusában, a középkori magyar és latin irodalom egyetemi oktatóinak kontextusában, a reneszánszkutatók kontextusában stb. Vagyis a szlovákiai magyar irodalom abszolutizálása helyébe egy dinamikusabb, irodalomszerűbb kontextusfogalom kerülhet.

Nemrég vita alakult ki a kolozsvári Sapientia Egyetemen köztem és Orcsik Roland vajdasági irodalomkutató között a határon túli irodalmak kérdésében. Abban, hogy én nem veszem észre a szlovákiai magyar irodalom specifikumait, Orcsik azt látja, hogy homogenizálom a magyar irodalmat, és így egy modernista projektumot hajtok végre. Szerintem viszont a szlovákiai magyar identitáslehetőségek szűk kereteinek fellazítása a kortárs irodalomban éppen a szlovákiai magyar irodalom (vagy bármely más határon túli, kisebbségi irodalom) monolitikus tömbjének modernista projektumát lazítja föl. Valóban nem egységes a magyar irodalom, de nem azért nem egységes, mert magyarországi, erdélyi, szlovákiai, vajdasági, kárpátaljai magyar irodalmakra esett szét, hanem azért, mert különféle, egymást tagadó, egymás nyelvjátékait nem hasznosító kánonok mentén válnak láthatóvá a törésvonalai – posztmodern, avantgárd, népies, későmodern stb. kánonok figyelhetők meg az irodalmi folyóiratok, kötetek, iskolák szövegeiben. Példaként arra a – már említett – tényre lehetne utalni, hogy a szlovákiai Csehy Zoltánt, az erdélyi Kovács András Ferencet és a magyarországi Parti Nagy Lajost valószínűleg sokkal több poétikai, irodalmi tapasztalat, szál köti össze, mint a szlovákiai Csehy Zoltánt, a szintén szlovákiai Cselényi Lászlót és a szintén szlovákiai Gál Sándort. És ugyanez más-más szerzőkről szintén elmondható lenne: Gál Sándort is több szál fűzi poétikai-tapasztalati szinten az erdélyi Sütő Andráshoz vagy a magyarországi Nagy Gáspárhoz, mint mondjuk a szlovákiai Mizser Attilához, Polgár Anikóhoz, Vida Gergelyhez.

A következő probléma, ami a szlovákiai magyar irodalom kapcsán fel szokott vetődni, a kánon kérdése – jelesül az, hogy az ún. szlovákiai magyar alkotók, szövegek mennyire veszik ki részüket a magyar irodalom progresszív vonulataiból. Vajon az 1918–1938 közötti időszakból a Kosztolányi Dezső – Babits Mihály – Móricz Zsigmond – Kassák Lajos – József Attila – Szabó Lőrinc vonulat mellé tudunk-e a szlovenszkiei magyar irodalomból megfelelő sort állítani? És ha nem, mert nem, akkor nem az esztétikai tapasztalat rovására megy-e minden kísérlet, amely megpróbálkozik ezzel? Hiszen a kérdés akkor úgy vetődik fel, hogy értékes irodalmat akarunk-e oktatni vagy helyi, regionális másodvonalat. Jellemző, hogy Kassákot és Márait, akik tájainkról származtak, az egyetemes magyar irodalom könnyen és gyorsan asszimilálta (mint ahogy Kosztolányit vagy Csáth Gézá, akik nem vajdaságiként kanonizálódtak). Még akkor is így van ez, ha Márainál éppen Kassa vált írásainak egyik tétjévé. Jellemző Szirák Péter megállapítása a *Regionalitás a huszadik századi magyar irodalomban* című tanul-

mányában, a *Literatura* 1999/4-es számából, mely szerint: „Noha a felvidéki magyar irodalom a történeti ország összeomlását követően nem volt egészen tagolatlan, kétségtelen, hogy a két világháború között sem számottevő saját regionális kánonképző, sem az anyaországi kánont módosító teljesítményt nem hozott létre. A csehszlovákiai magyar szellemi élet, feltehetően a regionális hagyományok hiányosságai, a »különfejlődés« elvi elutasítása miatt, csak igen nehezen, s meglehetősen későre tudott tagolt elitirodalmi rendszert létrehozni.”

Az 1945 utáni időszakból Szirák a népi diskurzus kánonjában lát teljesítményeket: Dobos László, Duba Gyula, Gál Sándor műveit, valamint az utómodern poétikák felől Tózsér Árpád és Cselényi László szövegeit. A posztmodern diskurzusban Grendel Lajos nevét többször is említi. Napjainkból visszatekintve azt kell mondanunk, a szlovákiai magyar irodalom kánonképes pozíciója ennél jóval nehezebb, másrészt könnyebb helyzetben van. A népies irodalom visszaszorulása, visszhangtalansága, párbeszéd-képtelensége azzal járt, hogy Dobos László, Duba Gyula és Gál Sándor művei kiszorultak a kortárs irodalom kanonikus pozícióiból, mint ahogy Cselényi László sincs jelen szövegeivel a kortárs magyar irodalmi diskurzusban. A kortárs fiatal szlovákiai magyar irodalomról (Csehy Zoltán, Polgár Anikó, Mizser Attila, Gazdag József szövegeiről) még túl korai lenne bármit állítani, az viszont tény, hogy a Kalligram Kiadó műhelye nagyon erős kánonképző pozícióban van a kortárs magyar irodalomban (erre Szirák Péter is felhívja a figyelmet).

De nézzük, hogyan látják a „szlovákiai magyar irodalmat” a magyarországi irodalomtörténészek! Elgondolkodtató és önvizsgálatra kényszerítő. Csak néhány példa:

Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1956–1992* című meghatározó jelentőségű irodalomtörténete csak Grendel Lajost említi. A Reményi József Tamás–Tarján Tamás szerzőpáros a *Magyar irodalom 1945–1995. Műelemzések* című kötetben el tudja képzelni a vizsgált időszakot a „szlovákiai magyar” alkotók szövegei nélkül: pedig a vajdasági Sziveri János, az erdélyi Sütő András vagy Bodor Ádám művei és a szövegeikről készült elemzések megtalálhatók a kötetben (esetleg Márait sorolhatnánk a „szlovákiai magyar irodalomba”, de ez az 1945 utáni időszakra vonatkoztatva meglehetősen kétséges vállalkozás...). Vasy Géza *Az 1945 utáni magyar irodalom alkotói* című kétkötetes összefoglaló munkájába (1998 és 2000) egyetlen szlovákiai magyar alkotó sem fért bele, pedig a határon túli irodalom megtalálható benne, például Sütő András, Székely János, Szilágyi Domokos alkotásai, s a róluk készült elemzések.

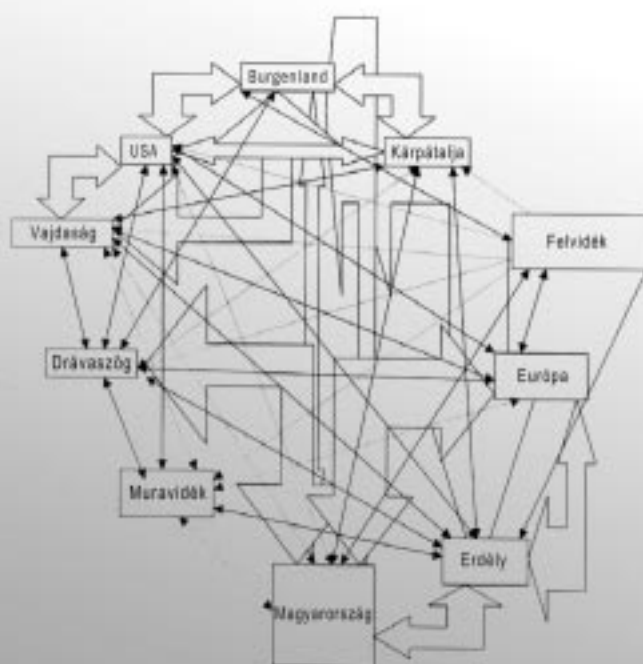
Kérdés: névsorokat tanítsunk, másod- és harmadrangú szerzőket, hatástörténetileg érdekeltebb szövegeket, vagy: egy-két tágabb viszonylatokban is jelentős alkotót, s rajtuk keresztül az irodalomtörténetet. Az 1945 utáni időszakból Fábry Zoltán mellett Tózsér Árpád és Grendel Lajos életműve alkalmas ilyen típusú feldolgozásra, miközben életművük elemzése kapcsán a XX. század második felének írásmódjai is vizsgálhatóvá válnak.

Grendel esetében a 70-es/80-as évek posztmodern prózafordulata válhat az irodalomtörténeti irányú értelmezés lehetőségévé, különösen *Éleslövészet* (1981), a *Galeri* (1982), az *Áttételek* (1985) trilógiája, legutóbbi trilógiája (Tömegsír [1999], *Nálunk, New Hontban* [2001], *Mátyás király New Hontban* [2005]) kapcsán pedig a prózai minimalista szövegformálás értelmezhető. Vagyis Grendel két trilógiája kiválóan alkalmas a posztmodern és a minimalizmus kérdéseinek tárgyalására a kortárs magyar irodalomban.

Tózsér Árpád, az „állhatatlan költő” olyan alkotója a magyar költészetnek, akinek életművében a XX. század második felének legtöbb lényeges irányzata, stílusformája, nyelvkezelési problémája kimutatható. A kortársaira és a kortárs poétikákra szüntelenül figyelő magatartást Tózsér egyrészt a „szlovákiai magyar” irodalom II. világháború utáni provincializmusa, sematizmusa ellenében alakította ki, másrészt saját költői programja szerves részeként kezelte. Az ötvenes évektől kezdődően napjainkig a népies költészet, a tragikus-romantikus szerepeket variáló népies avantgárd, a tárgyias költészet, a neoavantgárd, a későmodern és a posztmodern lírafelfogás egyes elemei váltogatták egymást s keveredtek költészetében. Vagyis ebben az esetben is az életmű mint irodalomtörténet is képes funkcionálni.

Napjainkban a „szlovákiai magyar irodalom” problematizálása talán az egyedüli lehetőség arra, hogy ráirányítsa a figyelmet bizonyos alkotókra, hiszen a fiatal irodalomtörténész- és kritikusgenerációt nem a kisebbségi sorskérdések, hanem a különféle esztétikai, identitás- és szövegjátékok mentén generálható értelmezések foglalkoztatják. Mindazonáltal nagy veszély lenne, ha a határon túlinak vagy kisebbséginek nevezett magyar irodalmak kérdései csak elavult irodalomtörténeti fogalmak és nézőpontok felől vetődnének fel. Ezért a provokatív kérdések mentén megjelenő interpretációk akár törlésjel alá helyezett továbbértelmezésként is felfoghatók.

INTEGRÁCIÓS STRATÉGIÁK A MAGYAR KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETÉBEN

KESERŐ JÓZSEF

MIÉRT NEM LEHET TANÍTANI A (CSEH)SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALMAT?

Nagy a kísértés, hogy úgy válaszoljak erre a kérdésre, hogy azért nem lehet, mert NINCS, és ami nincs, azt nem lehet tanítani. De ez egyrészt nem lenne igaz – hiszen a filozófiát is oktatják (még egyetemen is), holott csupa olyan dologról szól, ami nincs –, másrészt pedig a kijelentés, amely tagadja a (cseh)szlovákiai magyar irodalom létezését, máris egy olyan területen találja magát, amelyet szeretnék elkerülni. Van (cseh)szlovákiai magyar irodalom, vagy nincs? Ezt így ebben a formában rossz és félrevezető kérdésnek tartom. Ennélfogva sajnálom az elfecsérelt energiát, amelyet ennek a kérdésnek a (nem ritkán érzelmileg erősen túlfűtött) megvitatására pazarlunk. Hogy a probléma korántsem ilyen egyszerű, azaz hogy nem pusztán egy igen-nem reláció kérdése, azt Németh Zoltán kiváló írása is bizonyítja (*Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem? Uó: A bevégezhetetlen feladat*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2005). Ez a rendkívül szellemes írás ugyanakkor azt is sugallja számomra, hogy ennél talán fontosabb kérdések is vannak. (Pl. hogy csupán a jelen konferencia későbbi előadásaira utaljak: Van-e szlovákiai magyar identitás, illetve tükröződik-e egy ilyesmi a szlovákiai magyarnak tartott művek olvasási tapasztalatában?) Jelen konferencia egyébként is mintha hallgatólagosan elfogadná a (cseh)szlovákiai magyar irodalom létezését, hiszen az ezzel kapcsolatos oktatási tapasztalatokra kérdez rá.

Alap- és középiskolai szinten a (cseh)szlovákiai magyar irodalom olyan szerepet tölt be, mint a desszert egy hatfogásos ebéd után. Kezdetben még talán várjuk is. Hiszen ki ne szeretné az édességet, amely után már a Nagy Szieszta következik? Aztán minden egyes fogás után egyre nehezebb szívvel gondolunk rá, s mire elérkezik, úgy érezzük, ez már nem fér le a torkunkon. Különösen a középiskolában és a gimnáziumban feltűnő ez a jelenség, ahol az irodalom oktatása – ha szabad az előbbi gasztronómiai hasonlatot továbbszőnöm – leginkább egy gyorsbüfében való étkezéshez hasonlít. (Vagy még inkább lóversenyhez. De ez már képzavar.) Ez a gyakorlat sajnálatos esetekben azt eredményezi, hogy az érettség in a diákok gasztronómiai élményeiről (olykor, ha a helyzet úgy kívánja, és kellően belátók vagyunk, akkor étkezési szokásairól) faggatjuk, miközben szegény már a menüre sem emlékszik.

Ha egy kicsit is ismerős ez a kép, nem kerülhetjük meg a kérdést: hogyan, miképpen alakulhatott ki egy efféle helyzet? Miért gondolja a diákok egy tetemes hányada, hogy az irodalom csak bemagolandó információk halmaza? És miért kiált fel kollégánóm a szívéhez kapva, amikor felfedezi a tankönyvben Czöbel Minka vagy Talamon Alfonz nevét? Valószínűleg még eggyel több információt lát csupán, amit bele kell majd

zsúfolni – ki tudja, hogyan, ha már így se fér – az átadásra szánt tananyagba (és a tanulók fejébe). Hiszen az idő kevés, az anyag meg sok. Ha történetesen hosszútávutásban nem eléggé erős kollégáról van szó, még az is előfordulhat, hogy – az információk nagy mennyisége és az időszüke miatt – a (cseh)szlovákiai magyar irodalomra nagyon kevés ideje marad, vagy egyáltalán nem marad rá ideje. Tényleg, miért is jön a (cseh)szlovákiai magyar irodalom mindenek után? Mi indokolja ezt a sajátos desszert helyzetet?

Talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom, az irodalomoktatás nálunk (a középiskolában különösen) a történetiség foglya. Mi nem irodalmat tanítunk, hanem irodalomtörténetet – mondta nem is oly rég egy középiskolai kolléganóm, mintegy öngazolás-képpen. Igaz is. Hiszen mi indokolja, hogy a tanuló tizenöt évesen kényszerül Szophoklész olvasni, miközben Kovács Magdával, Tóth Lászlóval, Tözsér Árpáddal vagy Grendel Lajossal csak tizennyolc éves kora tájékán találkozik, ha találkozik velük egyáltalán? Kérdéses számomra, hogy a tanterv milyen mértékben igazodik a tanulók igényeihez és életkori sajátosságaikhoz. Vagy úgy is feltehetném a kérdést, hogy a tanulóknak tényleg szükségük van az irodalomtörténetre? Tényleg az a cél, hogy irodalomtörténeteseket neveljünk? Azóta nem tudok szabadulni ettől a rémképtől, mióta volt szerencsém (vagy balszerencsém) érettségiztetni.

Nézzük a kérdést egy pillanatra az irodalomtörténet szemszögéből – már ha van ilyen. A (cseh)szlovákiai magyar irodalmat a huszadik századi magyar irodalom *után* oktatjuk, azt a téves benyomást keltve ezzel, hogy későbbi dologról van szó. Megfigyeltem (talán más is), hogy a tanulókat nem ritkán éppen az állítja megoldhatatlan feladat elé, amikor el kell helyezniük időben egy-egy alkotói pályát. E zavarhoz a fenti gyakorlat is nagymértékben hozzájárul. Mellesleg irodalomtörténetileg sem igazán indokolható, hogy a (cseh)szlovákiai magyar irodalom címszava alá besorolt szerzőket miért nem a magyarországi, erdélyi, vajdasági, kárpátaljai stb. kortársaikkal együtt tárgyaljuk. Milyen magyarázat adható arra, hogy kiszakítjuk őket egy vélhetően alapvető fontosságú kontextusból: a magyar irodalom kontextusából? (Zárójeles kérdésként teszem föl csupán: Mi értelme van megírni mondjuk a második világháború utáni [cseh]szlovákiai magyar irodalom történetét *úgy*, hogy nem vetünk még egy oldalpillantást sem a magyarországi, erdélyi magyar stb. szinkron folyamatokra? Amikor létrehozunk egy ilyen elszigetelt [cseh]szlovákiai magyar irodalomnak nevezett entitást, vajon nem esünk-e a történetietlenség hibájába – miközben persze az a vágy vagy inkább kényszer hajt bennünket, hogy ízig-vérig történetiek legyünk?)

De térjünk vissza a tanulókhöz, az ő szempontjuk szerintem fontosabb, mint az irodalomtörténeté. Ismételten saját tapasztalataimra vagyok kénytelen hivatkozni, amikor azt állítom, hogy a tanulót elsősorban nem az irodalom történetisége érdekli, hanem – ha már mindenképpen ragaszkodunk a szóhoz – a saját történetisége. Az irodalom történetisége csak ez után következik. Abban az eszményi helyzetben például, ha történetesen olvas a tanuló (sajnos még egyetemen is elég ritka az ilyen), az a kérdés élvez elsőbbséget, hogy az olvasottak miképp épülnek, épülhetnek be az ő saját világába. Miképpen képes az irodalmi mű megszólítani a fiatal korú olvasót, illetve mely irodalmi művek képesek erre? És vajon miképpen tud hozzájárulni az irodalomóra egy ilyen „találkozáshoz”? (Figyeljék meg, szinte észrevétlenül kanyarodunk vissza ahhoz a kérdéshez, hogy mit tanítunk az irodalomórán. Vagy végig ekörül forgunk?)

Nagy kérdés, hogy meg lehet-e szeretetni az irodalmat a tanulókkal. Képes-e az irodalomtanár arra, hogy felfedje a tanulóknak legalább egy csoportja előtt azt a csodálatos világot, amit az irodalmi művek rejtnek? Bízom benne, hogy igen, noha szemé-

lyes tapasztalataim túl sok optimizmusra nem adnak okot. A siker vagy a kudarc olykor nem is a tanár személyén múlik (bár, úgy hiszem, nagyon sok múlik ezen), hanem legalább ilyen mértékben az irodalmi művön, amelynek közvetítésére vállalkozunk. Úgy vélem, a kortárs irodalom eddig kiaknázatlan lehetőségeket rejt ezen a téren. Megfigyeltem, hogy egyes középiskolás diákok és egyetemisták élénken érdeklődnek a kortárs (nagyon gyakran a hazai kortárs) irodalom iránt, ami természetes is. Miért is lenne meglepő, hogy olyan szövegek felé fordulnak, amelyeket mondjuk szűkebb pátriájuk szülötte vagy egy korban és gondolkodásban hozzájuk közel álló írt? Ez azonban újabb kérdéseket vet fel: Van-e lehetősége az irodalomtanárnak arra, hogy becsempéssze a kortárs (szlovákiai magyar vagy más) irodalmat az órára? Ennek persze az a minimális feltétele, hogy a tanár ismerje (és tudja értékelni) a kortárs irodalomnak legalább egy részét. Vajon tényleg így van ez? (Önök szerint olvasnak a magyartanárok kortárs irodalmat?)

A szlovákiai magyar irodalom oktatásában itt látok potenciált. A szlovákiai magyar irodalom mint ÉLŐ irodalom elvileg talán segítségünkre lehet abban, hogy az irodalomóra betölthesse tényleges funkcióját. És nem is kell ahhoz ragaszkodnunk, hogy az élő jelzót kizárólag a kortárs irodalom számára tartsuk fenn (és ahhoz sem, természetesen, hogy kizárólag szlovákiai magyar művek számára), hiszen élő irodalomnak számít mindaz, ami még ma is megszólítja az olvasót. (Ezért nem értem, hogy miért az *Antigoné*t és *A nyomorultakat* olvastatjuk a tanulókkal, és miért nem mondjuk az *Iphigénia Auliszbant* vagy a *Bouvard és Pécuchet*-t?) Ahhoz azonban, hogy a tanuló valóban olvasóvá váljék (legalább az irodalomórán) egy dolog elengedhetetlenül szükséges: magának az irodalmi műnek a jelenléte, effektív megszólaltatása.

Ezek után nem tudom megkerülni a kérdést: találkozhatnak-e a tanulók az irodalomórán irodalmi művekkel, esetenként (cseh)szlovákiai magyar szerzők műveivel? Vagy csak bemagolandó periodizációkkal, kivonatos életrajzokkal és ún. „műelemzésekkel”? A kérdést, hogy miképp tanítsuk a (cseh)szlovákiai magyar irodalmat, megelőzi egy (szerintem) sokkal alapvetőbb: hogyan tanítsuk egyáltalán az irodalmat? Csakis miután ezt a kérdést kielégítően megválaszoltuk, érdemes azzal foglalkozni, hogy van-e valamiféle specifikuma a (cseh)szlovákiai magyar irodalomnak, illetve hogy miképp közvetítsük ezt a specifikumot az órán. (A magam részéről nem tudok választ adni arra a kérdésre, hogy van-e. Nem kizárt, hogy egyes művek közvetítenek valamiféle szlovákiai magyar eszmeiséget – bár egy ilyen eszmeiség mibenléte elég kérdésesnek és problematikusnak tűnik számomra –, ugyanakkor az nyilvánvaló, hogy nem minden szlovákiai magyarnak minősíthető irodalmi alkotás tükröz ilyesmit. Példaként Gazdag József *Kilátás az ezüstoffenyőkre* című Madách- és Bródy-díjas kiváló kötetét említhetném, amelyben aligha fedezhető fel bármiféle szlovákiai magyar szellemisség.)

Elsősorban talán magunktól kell megkérdeznünk: Mit tanítunk az irodalomórán? Irodalomtörténetet? Szerzői életrajzokat? Korszakolásokat? Történelmi háttérrel? Vagy műveket is? És ha igen, akkor hogyan? „Lediktáljuk” a róla szóló elemzést, hogy legyen mit legközelebb (vagy az érettségin) számon kérni? Vagy netán felolvassuk a verset, novellát, regényrészletet, és megpróbálunk róla párbeszédet kezdeményezni? Mi a célja az irodalomórának? Mindenekelőtt ezt kellene tisztázni. (Nagyon jól tudom, hogy ha ezeket a kérdéseket sikerül is elméletben megválaszolni, még mindig ott a gyakorlat, a tényleges irodalomóra, amely olykor a legszebb elképzeléseket is képes keresztülhúzni. Ez azonban nem ment fel a válaszadás alól. Úgy vélem, e kérdéseket akkor is tisztáznunk kell – elsősorban persze saját magunkkal.)

Éppen ezért a kérdést, hogy miért nem lehet tanítani a (cseh)szlovákiai magyar irodalmat, talán nekem is egy kicsit szerényebben kellene feltennem. Például így: Miért nem tudjuk/tudom tanítani a (cseh)szlovákiai magyar irodalmat? A válasz erre csak részben lehet az, hogy azért nem, mert a körülmények (az időhiány, az előírások, a gyerekek érdektelensége stb.) nem engedik. Hiszen ugyanilyen mértékben személyes kudarcainkról is szó van. A felelősség, amelyet annak a kérdésnek a megválaszolása rejt, hogy mivel foglalkozunk az irodalomórán, kizárólag bennünket, irodalomtanárokat terhel.

DUSÍK ANIKÓ

JELENLÉT ÉS KANONIZÁCIÓ

Megjelenés, jelenlét, kanonizáció. Hogyan kapcsolódhatnak egymáshoz ezek a fogalmak? Milyen módon feltételezhetik egymást? A megjelenés ugyan mindenkor feltétele, alapja a jelenlétnek, de jelenlétté – a közbeszéd alakításának, befolyásolásának értelmében – csupán e megjelenés ismétlődése és/vagy a megjelenés súlya teszi. A jelenlétté válás – a közbeszédbe kerülés – az a lépcsőfok, amelyre fel kell lépni ahhoz, hogy a kánon, egy akármilyen kánon alakításában játszott szerep kérdése egyáltalán felmerülhessen.

Hol van a határ a folyamatként zajló irodalmi közbeszéd és a kiadványokban rögzített, a kánont is közvetítő irodalomtörténet között? Létezik-e egyáltalán az országhatárok fölé emelt egy magyar irodalom, létezik-e olyan kritériumrendszer, olvasásmód, amely ennek kialakítására, rögzítésére képes?

S ha létezik egységes magyar irodalom, történet, kánon, mintasor, akkor annak mindenki, aki a szlovákiai (csehszlovákiai vagy erdélyi vagy vajdasági...) magyar irodalomtörténetben vagy kánonban vagy mintasorban súllyal megjelenik, jelenlevő része-e? Nyomon követhető-e az egységesítő szemléletmód következetes megjelenítése a különféle (jelen esetben szándékosan esetlegesen megválasztott) kiadványokban? Milyen mértékben kompatibilis az irodalom, az irodalom szereplőinek megítélése?

Induljunk ki pl. *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995* című kiadványból. A Madách-Posonium 1997-ben megjelentetett lexikona minél teljesebb áttekintést kíván nyújtani, s az előszót író Fónod Zoltán arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a kiadvány szerkezetében az Új magyar irodalmi lexikont követi (6.). Majd 400 oldalon, 1200 címszóban ismerkedhetünk a szlovákiai magyar irodalom eredményeivel, bár kérdéses, hogy valóban pontos-e a könyvcímként feltüntetett irodalmi lexikon meghatározás, hiszen pl. rögtön az A betűs szócikkek legelején (11.) Agócs Józsefről a következőket olvashatjuk: „Agócs József (Rakottyás, 1914. máj. 3.): pásztor, juhász, népi fúvóshangszer-készítő. Hangszerei szlovákiai múzeumokban (Rimaszombat, Léva, Turócszentmárton. Po., Besztercebánya) és magántulajdonban vannak.” Az előszóban a lexikon anyagáról Fónod a következőket írja „felvettük a társművészetekről (képzőművészet, zenetudomány, népművészet) szóló alapvető tájékoztatást” (6.) – de akkor vajon nem félrevezető-e a kiadványcím? Vagy másképp: az irodalomról teljesen tájékozottak, a társművészetekről alapszinten? De mit jelent a teljesség igénye, és mit az alapszint? Teljesség-e, ha mindenkit megemlítünk, aki nyomtatásban megjelent, s ha még sincs „bent” mindenki, mert bizonyos szintig működik a minőség szelekciós elve, akkor miért kell az így fennmaradó teret társművészetekkel betölteni?

A kritériumok bizonytalansága és a határok elmosódása senki számára nem jár haszonnal. Vizsgált témánk szempontjából azonban igazoltnak látszik a megjelenés, je-

lenlét és kánonba emelés fogalmainak egybemosását preferáló tendencia. Egy bármely elem bármely rendszerbe emelése súlyt ad a megjelenésnek, jelenlétté válhat, megteremtheti a kánonba kerülés feltételeit. (A *Magyar értelmező szótár* szerint, aki kanonizál, az „valamit szentesít, kötelező szabállyá tesz”. [643.]

Nézzük meg, hogyan kommunikál A *cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona* olyan más kiadványokkal, amelyek jellegüknél fogva ugyancsak a jelenlét hangsúlyossá tételét szolgálják. Mielőtt azonban ezt megtennénk, szenteljünk figyelmet a Kortárs 2006 februári számában megjelent *Szlovákiai, magyar, irodalom* című írásnak, melyben a szerző, Sturm László (Cselényi *Negyedvirágzás...* című írásgyűjteményén kívül) a szlovákiai magyar irodalom – próza és líra – két, 2005-ben megjelent válogatáskötete kapcsán szólal meg.

Bár Sturm hangot ad kétségeinek a válogatás/ok szempontjait illetően, mégis konstatálja, hogy „a jelentős nevek sokasága így is biztosítékot nyújt arra, hogy az olvasó megbízható kalauzt kap a szlovákiai magyar irodalom jelenéhez” (<http://www.kortaronline.hu/0602/sturm.htm>). Ha némileg szűkítjük a kört, és csupán a válogatott prózák Sturm által említett szerzőit nézzük, a következő neveket olvashatjuk: Grendel Lajos, Bárczi Zsófia, Aich Péter, Duba Gyula, Végh Péter, Százdai Sztakó Zsolt, Hodossy Gyula, Varga Imre, Németh Zoltán, Gazdag József, Mizser Attila, Mórocz Mária, Szűcs Enikő, N. Tóth Anikó.

Anélkül, hogy szándékunkban állna megkérdőjelezni a névsort, nézzük meg, mit tudhatunk meg a szerzőkről az eddig említett két lexikon segítségével. A lista első olvasásra nyilvánvalóan legismertebb írója Grendel Lajos, aki az elmúlt évek (lassan évtizedek) során a szlovákiai (korábban csehszlovákiai) magyar irodalom (persze, csak ha létezik) emblematikus alakja lett. Természetesen szerepel A *csehszlovákiai magyar irodalom lexikonában* és az *Új magyar irodalmi lexikonban* is (763.), sőt, az 1990-es *Magyar Ki Kicsodából* még azt is megtudhatjuk, hogy hobbija a rockzene és a dzsessz (206.). A Nemzeti Tankönyvkiadó *Kortárs magyar irodalom 1945–1990* című – az érettségizők és felvételizők számára összeállított – válogatásában azonban nem szerepel.

Igaz, az előszó első mondata magyarázattal szolgálhatna arra, miért van ez így, hisz ez a következőket mondja: „Ez a kötet válogatás az ország határain belül, 1945 és 1990 között született irodalmi művekből.” (5.) A kötetet összeállító Domokos Mátyás ugyanakkor fontosnak tartja hangsúlyozni (a már említett előszóban), hogy „a magyar irodalom nyelvében is, ethoszában is egy és oszthatatlan” (uo.), de mivel – ellentétben azzal, amit hangsúlyozni szeretne – számára mégis az országhatárokhöz kötöttség a meghatározó, a válogatásba a magyarországi szerzők mellé csak azok kerülhettek be, akik Magyarországra települtek, éltek Magyarországon is (Bodor Ádám, Kassák Lajos, Márai Sándor, Tamási Áron). Jelzésértékű, hogy ez a középiskolások és egyetemisták számára készült összeállítás végül mégis a jelenlét súlya fölé emelve rögzíti az országhatárokhöz kötöttség elvét, szemléletmódját.

A szlovákiai magyar próza értékskáláján magasra helyezett Grendelnél idősebb Duba mint szócikk az 1990-es *Magyar Ki Kicsodában* ugyan nem szerepel, de az *Új magyar irodalmi lexikon* Dubáról szóló szócikke (508.) Grendelénél terjedelmesebb.

A Grendelnél ugyancsak pár évvel idősebb Aich Péter a Sturm által is értékelt válogatás további szerzője, akiről koránál fogva és a válogatásban való megjelenése alapján feltételezésekre bocsátkozhatnánk a szlovákiai magyar irodalomban játszott szerepe fontosságát illetően (szerzőként az *Egyszemű éjszaka* című antológia – 1970 – szereplőjeként rögzült). A *cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona* említi Aichot, de

az *Új magyar irodalmi lexikonban* hiába keresnénk. A szerzőt 2005-ben megjelent önálló elbeszéléskötete és az említett válogatásban való megjelenése emeli pozícióba.

*

Bár a generációhoz való hozzárendelhetőség mint kritérium egyre inkább háttérbe szorul az alkotók, művek kapcsolódási pontjainak keresésekor, a lexikonok (és nemcsak a lexikonok) előállítási stratégiáját az életkorként megadható generáció fogalma mégis determinálja (deformálja?). Az *Új magyar irodalmi lexikon* 2000-es, második, javított, bővített kiadása pl. a 60-as, 70-es évek elején született szlovákiai magyar szerzőket még nem regisztrálja, annak ellenére, hogy az 1997-es, *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona* java részüket önálló szócikkben említi.

Némileg kizökkentve az eddig a prózára koncentrált figyelmet, példaként hozzuk fel Csehy Zoltánt, akinek első verseskötete, a *Nút*, 1993-ban jelent meg, és sejteni lehetett, hogy megjelenése a tartóssá váló jelenlét ígéretének hordozója. *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona* már szerzőként említi, de Csehy az *Új magyar irodalmi lexikon* javított, bővített kiadásában sem szerepel.

Nyilvánvaló, hogy a lexikonok esetében elsődlegesen a történetiség elve dominál, de mintha lexikonról lexikonra módosulnának a beemelés szempontjai. Ebben a tekintetben *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona* aktív beemelői stratégiát érvényesít, ami esetenként a megjelenés és a jelenlét közötti határok elmosásával, elmosódásával fenyeget, míg az *Új magyar irodalmi lexikon* konzervatívabb (de ez a „konzervativizmus” sem garanciája annak, hogy a megjelenés és jelenlét közötti határ nem mosódhat el).

Az *Új magyar irodalmi lexikon* 1994-es és 2000-es kiadásai közötti eltérés (a bővítés) néhány – e célból vizsgált – szlovákiai magyar szerző esetében csak a már 1994-ben szócikként szerepeltetett szerzőkkel kapcsolatos információk kiegészítését jelenti. Ezt példázza a Talamon Alfonzról írt szócikk is. Az 1994-es első kiadáshoz képest a 2000-es verzió életrajzi és bibliográfiai adatokkal bővült, de ez 12 sor; ha a megjelenés-jelenlét súlyát a szócikk terjedelmével – is – mérjük, Talamont 2000-ben is pl. Hodossy Gyula (18 sor) vagy Varga Imre (32 sor) mögé sorolja.

Ha összehasonlítóképpen megnézzük *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikonát*, akkor láthatjuk, hogy a szócikkek terjedelemben megnyilvánuló súlya itt is hasonló. A Talamon-szócikk terjedelme 23 sor, a Hodossy-szócikk 30, a Varga Imre munkásságát bemutató szócikk viszont már 75 sor terjedelmű.

Feltehetjük a kérdést, milyen szerepük van a lexikonoknak az irodalomról alakuló kép formálásában és milyen mértékben tekinthető referenciaértékűnek a szöveg, vagy mit tudunk kezdeni a kritériumok viszonylagos tisztázatlanságával, esetenkénti irodalom kívülségével? A kérdés azért is fontos, mert a lexikonok a rögzült kánon tükrözésében is szerepet játszanak. A jelenlegi szerkesztési elveket figyelembe véve a szócikkekből eddig hiányzó szerzőknek minden esélyük megvan arra, hogy előbb vagy utóbb szócikké érnek, mivel a lexikonok (és összefoglaló irodalomtörténetek esetében) az idő begyűjtő szerepet játszik, és haladtával a szelekciós tendenciák javarészt felfüggesztődnek.

Ha összevetjük a Sturm által megnevezett – „általában jelentős” – szerzők listáját *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona* és az *Új magyar irodalmi lexikon* szócikkeivel, akkor láthatóvá válik, hogy a lexikonokból való kimaradás, a meg nem jelenés oka elsősorban a generációs határvonal. Ti. feltételezhetően azok a szerzők hiányoznak,

akik a lexikonok anyaga összeállításakor még nem jelentek meg, vagy első megjelenéseik súlytalanok voltak. Ez az állítás valószínűsíthetőleg maradéktalanul azonban csak a hazai lexikonra vonatkozik. Az említett ok miatt nem találjuk N. Tóth Anikót, Szűcs Enikót, Bárczi Zsófiát, Gazdag Józsefet, Mizser Attilát...

Némileg más a „stratégiája” az egyébként az egységes egy magyar irodalom elvét hirdető *Új magyar irodalmi lexikon*nak. Említettük, hogy Csehy Zoltánt még hiába keresnénk benne. Szerepel viszont egy Csehy József nevű egykori költő (387.) – akinek „1801-ben két ódáját Virág Benedek közölte Poétikájában” és „1802-től levelezett Kazinczyval”.

*

Az elmúlt évek során az irodalom és az „irodalmárok” kelléktára új „eszközzel” bővült. A világháló segítségével ma már szerzők, trendek születnek, olyan kommunikációs fórumok alakulnak, melyek a papírhoz és szerkesztői döntéshez kötött világban különféle okoknál fogva egyébként nem jutottak, nem jutnak lehetőséghez. Olykor talán jogosan, de a világháló az esetenkénti kritériumtalan megjelenésnek nem oka, hanem kiterjesztője csupán. Ebből a szempontból tarthatjuk szignifikánsnak az ipolysági születésű Százdí Sztakó Zsolt (1967) teljesítményét. Esetében a világhálón való megjelenés a terjedés egyik alapvető meghatározója.

*

Az eddigiek tükrében továbbra is feltételezhetjük, hogy a megjelenés/jelenlét és kanonizáció közötti határvonal bizonytalan, gyakran elmosódó s a kanonizációs eljárások akár esetlegesnek (a döntést hozó, beemelő szubjektum akaratától függőnek) is tűnhetnek. Ugyanakkor területi (országhatárokhoz kötött) és generációs (a születés évszámának értelmében) alapú megközelítésmódok felértékelését konstatálhatjuk.

Vajon sikerül-e túllépnük a szokásjog – is – szabta megkötésekben az alakuló irodalom értékmegszabóinak? Milyen kritériumok mentén alakul értékrendjük, értékrendjeik?

Érdekes megfigyelnünk, hogyan tesz kísérletet egy lehetséges mintasor felállítására Németh Zoltán *A széttartás alakzatai* című írásában (alcíme szerint: *Kanonok a 90-es évek „fiatal” „szlovákiai magyar” irodalmában*). Kik azok az írók, akiket említésre érdemesnek tart? (lásd: <http://home.nextra.sk/madszu/szemle4.htm>)

Elsőként természetesen nála is – miért lenne másként – Grendel Lajos. Ha a szövegben való megjelenés sorrendjére hangsúlyt fektetünk és érték-odaítélő jelentést tulajdonítunk neki, akkor Grendel után e próza legfigyelemreméltóbb teljesítményei Németh szerint Farnbauer Gábor és Talamon Alfonz nevéhez fűződnek. Németh további „szereplői”: Györy Attila, Z. Németh István, Péntes Tímea, Szűcs Enikő, Mizser Attila...

A bevégezhetetlen feladat című tanulmánykötetében Németh újra közli ezt az írását, s a címhez csatolt lábjegyzetben bővíti a névsort (bár a mintasorba való kerülés kritériumai tisztázatlanok maradnak): Gazdag József, Daniel Levicky Archleb, György Norbert, Bárczi Zsófia neve jelenik meg. (35.) A felrészített mintasorban szereplő fiatal írók közül a 2005-ös évben a legtöbb figyelem Gazdag Józsefnek jutott. A *Kilátás az ezüsthenyőkre* (2004) című novelláskötetért a 2005-ös XII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon az Európai Elsőkönyvesek Fesztiváljának magyar elsőkönyves szerzője volt (a korábbi évek elsőkönyvesei között van pl. Szilasi László, Varró Dániel, Grecsó Krisztián is). 2005 októberében megkapta a legjobb elsőkötetes írónak járó Bródy Sándor-díjat. (2005-ben övé lett Madách-díj és a Posonium Irodalmi Díj is.) Érdekes,

hogya a korábban említett, a világhálón is olvasható Sturm-szöveg Gazdagnak a *Honvágy* című válogatásban megjelent írásával kapcsolatban a következőket mondja: „Gazdag József írása, ha szól valamiről, akkor az az undorodásig vacak közérzet. Igen hamar kiderül azonban, hogy az undor és fanyalgás semmi más itt, mint a mondanivaló-hiány takargatása. Nincs, ami összeálljon a kínos-alapos leírásokból, távlat nélküli elhallgatásokból, a különösség hajszolásából és a csapongó mozaikosságból. Ugyanez a töredezett álmélység jellemzi Mizser Attila, Mórocz Mária és Öllös Edit írását.” (<http://www.kortaronline.hu/0602/sturm.htm/>)

Németh ugyan rögzít egy névsort és hangsúlyozza a generáció- és országhatár-felettség elvét, de a szerzők mintasorba emelése esetenként mégis csupán akaratlagosnak tűnik (bár nem okvetlenül az előbb említett Gazdag esetében). Tekinthejtük ezt egy zajló folyamatot bemutatni kívánó szándék természetes velejárójának is. Azonban Némethnek is, mint mindenki másnak, szembe kell néznie az idő teremtette kihívásokkal. Melyik az a pillanat, mikor a megjelenés jelenlétként kell, hogy rögzüljön? Mikor és mitől lesz a jelenlétnek súlya? Milyen kritériumok alapján definiálhatjuk a jelenlétet, s milyen módon változtatja meg – megváltoztatja-e – az újak jelenléte az irodalomról folyó közbeszédet?

Ilyen szempontból tanulságos Németh *Kanonizáltak és kanonizáltak* című írása is (alcíme: *A fiatal irodalomban*), amely a történeti kánon és a fiatal irodalom kánona közötti eltérésekre, feszültségre mutat rá. (http://www.foruminst.sk/publ/disputa/2/disputa2_nemeth2.pdf) Egyrészt tudomásul kellene vennünk a történeti kánon inkább mégiscsak lezártnak tekinthető jellegét, másrészt a fiatal irodalom kanonizálói fenntartják maguk számára a rendszer minden áron való nyitottságának jogát. A Németh által az említett írásban is bemutatott paralel kánonok (mintasorok) sokasága, átfedéseik-átfedhetőségeik kérdőjelei mégis inkább elmosódóvá teszik a kanonizálásban szerepet játszó szempontokat, illetve megkérdőjelezzik relevanciájukat. (A jelenlét megnevezése-e a kánon?)

Bár a Németh által ebben az írásban kanonizálóként megjelöltek egyike sem említi pl. a Némethnél más írásaiban is jelenléte súlyát hangsúlyozva tárgyalt Talamon Alfonzot, Németh – aki az országhatárokhöz kötöttség elvét (az ilyesfajta megközelítések érvényességét) alapjaiban tagadja – az általa felkínált mintasorba (kánonba?) nyilvánvalóan a figyelemfelkeltés szándékával – is – emeli be Talamont. Valószínűsíthető, hogy a milyen helyről, a honnan való olvasás a jelenlét tudomásul vétele szempontjából – úgy tűnik – még mindig elengedhetetlenül fontos.

*

Az értékelés, besorolás szempontjainak sokasága és tisztázatlansága nehezen átlátható, belátható helyzetet teremt a szlovákiai magyarnak is nevezett irodalomban, irodalmi közbeszédben (is). A folytonosság és folyamatosság lehetőségeinek belátását paradox módon a szlovákiai (csehszlovákiai) magyar irodalom önálló létét deklaráló, a generációs elv jelenlétét rögzítő értelmezések is gyengítik. Akár mint pl. Cselényi László *Negyedvirágzás avagy van-e (volt-e, lesz-e) hát cseh/szlovákiai magyar irodalom?* című kötete. A „harmadvirágzás” túlzottan tág kategóriája és a „negyedvirágzás” ironikus felhangoktól sem mentes megjelenítése ugyancsak nem járul, nem járulhat hozzá a Cselényi által a címben is felvetett (aktuális és legitím) kérdés megválaszolásához. A szerzők jelenléte súlyának meghatározása itt is bizonytalan alapú, akaratlagos.

Mindez mindenféleképpen terhet jelent a szlovákiai magyar vagy határon túli magyar (nem magyarországi magyar) irodalom képviselőiről, műveiről folyó irodalmi közbeszéd szereplői számára. Ugyanakkor azonban olvasóilag érdekessé teszi a témához kapcsolódó megszólalások többségét.

Úgy tűnik, nincs Irodalom, csak paralel irodalmak vannak, nincs egységes irodalmi közbeszéd, csak áthallások vannak, nincs kánon, csak a szubjektív akarat alkotta mintasorok. Ezzel egy időben jelenik meg az irodalom taníthatóságának kérdése, a szélesebb közmegegyezés alapján kreált mintát követő, bizonyos értelemben hatalminak is nevezhető szempontokat érvényesítő megszólalás(ok) jogossága.

Függelék

A Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén a Bevezetés a határon túli magyar irodalomba címet viselő kurzus 2005/2006-ban ajánlott szerzőlistája (csak a Szlovákiához, Csehszlovákiához köthető szerzőket feltüntetve): Forbáth Imre, Tózsér Árpád, Cselényi László, Hizsnyai Zoltán, Csehy Zoltán, Fábry Zoltán, Duba Gyula, Grendel Lajos, Talamon Alfonz, Győry Attila, György Norbert – valamint Márai Sándor és Kassák Lajos.

A lista azonban nem megköthető vagy kirekesztő jellegű, a hallgatók más, a listán fel nem tüntetett szerzők művét, műveit is bemutathatták beszámolójukban.

Érdemes megfigyelni a 2005/2006-os év hallgatói közreműködéssel létrejött „végleges” listáját: Márai Sándor (6 mű), Grendel Lajos (5 mű), Győry Attila (3 mű), Talamon Alfonz (2 mű), Dobos László (2 mű), Kassák Lajos (2 mű). Egy-egy művel-kötettel a következő írók szerepeltek: Tózsér Árpád, Juhász R. József, György Norbert, Fábry Zoltán, Hizsnyai Zoltán, M. Csepécz Szilvia, Bárczi Zsófia, Németh Zoltán, Barak László, Juhász Katalin, Hajtman Béla, Daniel Levicky Archleb. Az ajánlott lista szerzői közül – az adott évben – reflektálatlan maradt pl. Cselényi László, Csehy Zoltán, Duba Gyula. Az ajánlott listán fel nem tüntetett szerzők megjelenése olvasmányélményekkel és egyéb hatásokkal magyarázható (ismerem, szavaltam a versét/verseit, korábbi tanárom ajánlotta...).

Messzemenő következtetéseket ezekből az adatokból nem vonhatunk le, de rögzíthető a szlovákiai magyar irodalom mint folyamat megközelítésének nyitottsága, ami az élő, állandóan alakulóként kezelt irodalom és annak felépítményei természetes, megkerülhetetlen velejárójának tekinthető.

Irodalom

http://www.foruminst.sk/publ/disputa/2/disputa2_nemeth2.pdf

<http://home.nextra.sk/madszu/szemle4.htm>

<http://www.kortaronline.hu/0602/sturm.htm>

Domokos Mátyás (vál.): *Kortárs magyar irodalom 1945–1990*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994

Fónod Zoltán (főszerk.): *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995*. Madách-Pozonium, Pozsony, 1997

Magyar értelmező kéziszótár, A–K. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992

Magyar Ki Kicsoda 1990. Láng Kiadó

Németh Zoltán: *A bevégezhetetlen feladat*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2005

Németh Zoltán: *A széttartás alakzatai*. Kalligram, Pozsony, 2004

Péter László (főszerk.): *Új magyar irodalmi lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000

BÁRCZI ZSÓFIA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ

A SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM OKTATÁSÁNAK HATÁSA (HELYZETJELENTÉS)

Beszámolóinkban arra a kérdésre szeretnénk választ adni, hogy milyen mértékben van jelen a szlovákiai magyar irodalom a magyar szakos egyetemi hallgatók ismereteiben. Az empirikus adatokat egy kérdőíves felmérés eredményei adták, a felmérésbe a besztecebányai Bél Mátyás Egyetem, a komáromi Selye János Egyetem, a nyitrai Konstantin Egyetem és a pozsonyi Comenius Egyetem 164 magyar szakos egyetemi hallgatóját kapcsoltuk be. A felmérésben való részvétel egyetlen feltétele az volt, hogy a hallgató az adott egyetemen még nem vett részt a (cseh)szlovákiai magyar irodalommal foglalkozó kurzuson; így az adatokat első-, másod- és harmadéves diákok válaszaiból nyertük.

Abból indultunk ki, hogy mint köztudott, az irodalom tanításában nem történt meg az a paradigmaváltás, mely lehetővé tenné a műközpontú oktatást, és a tanterv sem biztosít elegendő időt az információk szintjén felvillantott tudás elmélyítésére. Ezért feltételezésünk az volt, hogy a szlovákiai magyar irodalom tárgykörében a tudásszint várhatóan alacsony lesz, azt gondoltuk viszont, hogy a magyartanári pályára készülőktől elvárható a jövőendő szakmájuk részterületei iránti érdeklődés, s hogy ez némi kiegyenlítődést eredményez majd.

Kérdőívünkben huszonegy kérdés szerepelt, melyekkel többek között a hazai írók, költők, kritikusok és az irodalmi intézményrendszer ismertségére, az e tárgy oktatásának szükségességére, irodalmunknak az identitás kialakításában betöltött szerepére kérdeztünk rá.

A továbbiakban a felmérés konkrét eredményeit ismertetjük. A nyílt végű kérdések esetében a válaszadók több adatot is felsorolhattak.

Hallgatóink kilencvenhárom hazai magyar prózaíróat soroltak fel; a 164 megkérdezettből tizenheten egyetlen szépíróat sem tudtak megnevezni, s a kilencvenhárom felsorolt közül harminckilenc tévesen szerepelt a névsorban, mivel:

1. XX. századi magyarországi prózaíró, pl. Esterházy Péter, Ottlik Géza
2. nem szépíró, hanem irodalomtudós, pl. Benyovszky Krisztián, Szeberényi Zoltán
3. költő, pl. Tózsér Árpád
4. a régi magyar vagy a XIX. századi irodalom alakja, pl. Balassi Bálint, Czuczor Gergely; az ő esetükben – a regionális kötődés ellenére – maga a szlovákiai magyar irodalom fogalma nyilván irreveláns.

A felsorolt prózaírók ismertsége a következőképpen alakult: Grendel Lajos nevét kilencven, Duba Gyuláét ötvenhét, Gyóry Attiláét harminchárom, Márai Sándorét har-

mincegy, Dobos Lászlóét huszonkét hallgató tüntette fel. A listán szereplő többi név ismertsége jóval kisebb, azaz egy-két alkalommal voltak megemlítve.

A szlovákiai magyar lírikusok esetében sem jobb a helyzet, a 164 hallgatóból huszonöt nem válaszolta meg ezt a kérdést, a listán hetvenegy név szerepel, ebből a fentebb ismertetett ismérvek alapján huszonegy hibásan, azaz:

1. magyarországi költő, pl. Weöres Sándor, József Attila, Ady Endre
2. nem lírikus, hanem irodalomtudós, pl. Zalabai Zsigmond
3. nem költő, hanem prózaíró, mint Grendel Lajos, Dobos László
4. a régi magyar vagy a XIX. századi irodalom képviselője, mint pl. Czuczor Gergely.

Az ismertség a lírikusok esetében a következő: Ardamica Zoránt huszonnégy, Csehy Zoltánt tizenkilenc, Tózsér Árpádot tizennyolc, Zs. Nagy Lajost tizenhat, Gál Sándort tizennégy, Németh Zoltánt tizenhárom hallgató nevezte meg. A listán szereplő többi név ismertsége itt is elhanyagolható, azaz egy-két válaszadónál voltak csupán megemlítve.

Még az eddigieknél is ismeretlenebbek a hallgatók számára gyermekirodalmunk képviselői. A 164-ből kilencvenheten egyetlen szerzőt sem tudtak megnevezni, így a teljes lista összesen harminchárom nevet számlál. A hibázás itt volt a legalacsonyabb, s pusztán egy típusa fordult elő, mikor is magyarországi szerző hazaként volt feltüntetve, pl. Zelk Zoltán, Weöres Sándor, Szabó Magda, Fekete István, Nemes Nagy Ágnes.

Barak László tizenkettő, N. Tóth Anikó nyolc, Kovács Magda öt, Tóth Elemér négy, Simkó Tibor pedig három hallgató előtt volt ismert.

A hazai kritikusokra, irodalomtörténészekre vonatkozó kérdésre a 164 lehetséges válaszból nyolcvannolc hiányzott. A hallgatók a következő neveket tüntették fel: Németh Zoltán (tizenhét esetben), Benyovszky Krisztián (tizenhat esetben), Tózsér Árpád (tizennyolc esetben), Csehy Zoltán (öt esetben), Fábry Zoltán (öt esetben), Erdélyi Margit (öt esetben). Összesen harmincegy név szerepelt a listán, s ebből csak három volt téves: Kulcsár Szabó Ernő magyarországi irodalomtudós, Ág Tibor karnagy és Dráfy Máttyás színész neve jelent meg tévesen e kategóriában.

Ami az intézményrendszereket illeti, megkérdeztük, milyen hazai kiadókat, irodalmi lapokat és irodalmi melléklettel, esetleg irodalmi rovatokkal rendelkező folyóiratokat, újságokat ismernek az egyetemi hallgatók.

Negyvenketten egyetlen szlovákiai magyar kiadót sem tudtak megnevezni, viszont szerepelt a huszonnégy tételből álló listán három magyarországi kiadó is: a Magvető, a Móra és a Tinta, sajátos névösszevonásként a Kalligramma, és a hallgatók megjelölték a Gramma Nyelvi Iroda kiadói tevékenységét is. A legismertebb hazai kiadók: a Kalligramot hetvenhét hallgató nevezte meg, a Liliium Aurumot hatvannégyszer jelölték meg, a Madách-Posoniumot ötvenhétyszer, a Nap Kiadót huszonnyolc esetben, az AB-ART Kiadót tíz esetben tüntették fel a válaszadók. Irodalmi lapjaink és a folyóiratok közül huszonkilenc név jelent meg. Harminckilenc hallgatótól nem kaptunk választ, s a felsorolt lapok közül nyolc tévesen szerepelt a listán, pl. az Édes Anyanyelvünk vagy a Műhely magyarországi periodikumok.

Ismertség tekintetében az Irodalmi Szemle vezet ötvenöt találattal, ezt követi a Szőrös Kő negyven, a Kalligram harmincnolc, az Új Szó huszonkettő és a Könyvjelző (az Új Szó melléklete) kilenc találattal. A kapott eredmények arra engednek következtetni, hogy az egyetemi hallgatók nemcsak hogy nem olvassák a hazai irodalmi lapokat, hanem mintegy kétharmaduk még csak nem is tud a létezésükről.

Rákérdeztünk arra is, hogy a hallgatók véleménye szerint van-e irodalmunknak olyan alkotója, aki határainkon túl is ismert és elismert, s ha van, ki ő. Harmincegyen válaszoltak nemmel, száztizennégyen igennel, huszonöt esetben nem kaptunk választ. Megnevezni azonban azok sem mindnyájan tudtak egy-egy szerzőt, akik igennel válaszoltak, ugyanis nyolcvanhárom esetben hiányzott a nevesítés. A legtöbben Grendel Lajost (ötvenöten), Márai Sándort (huszonhatan), Fábry Zoltánt (huszonketten), Duba Gyulát (tizenegyen) és Tózsér Árpádot (öten) tartották határainkon túl is ismert szerzőnek. Szerepelt viszont a névsorban Verne Gyula és P. O. Hviezdoslav is.

Annak ellenére, hogy a válaszok mennyisége és milyensége egyaránt arra enged következtetni, hogy a szlovákiai magyar irodalom ismertsége a magyar szakos hallgatók körében is rendkívül alacsony, két kérdés esetében a válaszok egyöntetűen igenlőek voltak. A „szükséges-e a szlovákiai magyar irodalmat oktatni középiskolai szinten”, százötvennégy igenlő és nyolc nemleges szavazatot kapott, s csak ketten tértek ki a válaszadás elől. Ugyancsak százötvennégyen vélték úgy, hogy szükséges a tárgy egyetemi szintű oktatása (magyar szakos hallgatók esetében), négyen tartották ezt fölöslegesnek, hat esetben nem kaptunk választ.

A válaszok között indokként magas arányban szerepeltek az olyan feleletek, melyek az irodalomnak tulajdonított identitásépítő szerepet emelték ki.

Az identitásnak, mint tudjuk, számos fajtája létezik. A legalapvetőbb két kategória az Én-azonosság és a Mi-azonosság, s mindkét kategória tovább bontható alcsoportokra. Az Én-azonosság egyéni és személyes identitásra, melyből az első – Jan Assmann elképzelése szerint – „az egyén tudatában kiépült és fenntartott kép az őt mindenki mástól szignifikánsan megkülönböztető vonásokkal”¹, a személyes identitás pedig ezzel szemben „az egyén minden olyan szerepének, tulajdonságának és képességének foglalatja, melyek társadalmi betagozódása révén rakódnak rá. Mindkét Énazonosság-típus szociogén és kulturálisan meghatározott, mivel mindkét folyamat, a személyes identitáshoz köthető individualizáció és az egyéni identitást életre hívó szocializáció is kulturálisan kijelölt pályákon zajlik”.²

Kollektív identitáson, azaz a Mi-azonosságon azt a képet értjük, amelyet egy csoport önmagáról fest, s amellyel a tagok azonosulnak. A csoportidentitás jóformán tetszőleges mennyiségű Mi-azonosságfajtára (faji, vallási, nemzeti stb.) osztható. Szemben az énhez köthető önazonosság-tudattal, mely mindig a hús-vér egyén természetes evidenciáira vonatkozik, a kollektív identitás csakis szimbolikusan alakulhat ki, mivel nincs egy kézzelfogható „tárgy”, amelyre vonatkoztatható lenne, a „társadalom teste” kifejezés maga is metaforikus jelentésű. Mindenfajta identitásra érvényes azonban – ismét csak Jan Assmann szerint –, hogy társadalmi konstrukció lévén, kulturális identitásként működik.³

A kollektív identitás egyik fajtája a nemzeti identitás, mely kulturálisan meghatározott, többkomponensű képződmény. A nemzeti azonosságtudat különböző alkotóelemei közül a történelmi tudat, a nemzeti önkép, valamint a nyelvhasználati és művelődési szokások az első helyen szerepelnek.

Az irodalom mint az írásbeli kultúra része a fentiek értelmében tehát valamilyen módon eleve beépül csoport-, vagy ha úgy tetszik, nemzeti identitásunkba, melynek formálására különösen azok a szövegek alkalmasak, amelyek a nemzeti önazonosság valamely komponensét tudatosan tematizálják, azaz irodalmi fikcióba ágyazva mondják el a közösségnek azt, amit önmagáról tudnia kell. Ekként nemcsak bekapcsolódnak az önmagunkról festett kép kialakításába, hanem szövegszerű létmódjuknak köszönhetően rendszeresen szembesítenek is minket ezzel a képpel; az emlékezésen keresztül

pedig működtetnek egyfajta folytonosságot, melynek megléte elengedhetetlen akár az „Én”, akár a „Mi” azonosságának fenntartásához.

Identitás és irodalom fogalma gyakran és magától értetődő módon jelenik meg egymás kiegészítőjeként, különösen az ún. kisebbségi vagy határon túli magyar irodalmak vonatkozásában.

„A kisebbségi magyar irodalmak a magyar irodalom egységén belül magukon vise-
lik a kisebbségi magyarság külön sorsának jegyeit – írja Görömbei András. – Ennek a külön sorsnak a drámaian bonyolult világát teszik a magyar nemzeti önismeret szerves részévé. A hetvenes-nyolcvanas évektől irodalmunk élvonalához tartozó művek sora világhíttotta meg – rendkívül gazdag esztétikai változatokban – a kisebbségi léthelyzet sajátos dimenzióit, mindenekelőtt a nemzetiségi személyiség és közösség önvédelmi küzdelmét. Ez előbb a kisebbségi magyarság sajátosságának, nemzeti identitásának védelmében, majd a szétszóródás és a kisebbségi elidegenedés groteszk fantaszti-
kummal elegyített bemutatásában nyilvánult meg.”⁴

Azoknak a szépirodalmi műveknek a csoportja, melyekről Görömbei András fentebb beszél, fokozottan él az irodalmi önreprezentáció nyújtotta lehetőségekkel: a mi esetünkben a szlovákiai magyarság autoreprezentációját hivatott megvalósítani, mégpedig a közösség történelmének, hányattatásainak, küzdelmeinek bemutatásán keresztül. Felvállalja tehát a jelen- és múltbeli események emlékezetének életben tartását, s így a történelmi tudat (legalábbis egyik) fenntartójává válik. A történelmi tudat pedig a nemzeti azonosságtudat legfontosabb komponenseinek egyike.⁵ A kérdés nem is az, hogy van-e szerepe az irodalomnak az identitástudat kialakulásában, hanem az, hogy ez a szerep miként érvényesül.

A vizsgálatban alkalmazott kérdőívben nem adtuk meg a hallgatók számára, mit ér-
tünk a „szlovákiai magyar irodalom” fogalma alatt, mivel nem akartuk előzetes értel-
mezéssel befolyásolni a megkérdezetteket, megkérdeztük viszont, hogy kik azok az al-
kotók, akiknek műveivel, esetleg nevével hallgatóink valamilyen formában már talál-
koztak. Nem választottuk szét az egyéni és a csoportidentitás fogalmát sem, a vála-
szokból azonban egyértelműen kiderült, hallgatóink az irodalom identitásképző szere-
pét szinte kizárólag (három kivétellel) a kollektív identitással kapcsolatban vélték rele-
vánsnak.

Nézzük az erre vonatkozó két kérdéskört! Az első kör két kérdése az irodalom iden-
titásalakító szerepét firtatta. Azt kérdeztük meg a hallgatóinktól, szerintük van-e szere-
pe a szlovákiai irodalomnak a szlovákiai magyar identitás kialakításában. A válaszok
alapján a következő eredményt kaptuk:

1. a megkérdezettek 64,6%-a válaszolt igennel (106 hallgató)
2. 18,2%-a nemleges választ adott (30 hallgató)
3. 17,07%-a nem válaszolta meg a kérdést (28 hallgató)

Arra is megkértük a hallgatókat, indokolják válaszukat, azaz írják le, szerintük ho-
gyan, mi módon, miért alakítja szlovákiai magyar identitásunkat ennek a régiónak az
irodalma. Mivel kérdésünk nyílt végű volt, a válaszok értékelésénél kategóriák kialakítá-
sára törekedtünk.

Igenlő válaszok esetében a következő indoklások szerepeltek:

1. az önreprezentáción keresztül – 24,52% (26 hallgató)
 - a. saját történelmünk és sorsunk jobb megismerése által
 - b. saját mindennapjaink speciális problémáinak bemutatásával
 - c. mert rólunk szól
2. segít elfogadni a kisebbségi helyzetet – 26,41% (28 hallgató)

3. egyéb – 10,37% (10 hallgató)

Nemleges válaszok esetében szinte kizárólagosan a következő felelettel találkozunk: mivel a szlovákiai írók műveit a szlovákiaiak jóformán nem olvassák – 7,92% (13 hallgató)

Nem indokolta meg feleletét sem nemleges, sem pozitív válasz esetében a hallgatók 53,48%-a (87 hallgató).

A második kérdéskör első pontjában azt kértük a hallgatóktól, sorolják fel az általuk ismert szlovákiai magyar szerzőket (függetlenül attól, hogy olvastak-e tőlük valamit).

Az eredmény:

A megkérdezettek 54,87%-a Grendel Lajost, 34,75%-a Duba Gyulát, 20,12%-a Győry Attilát, 18,9%-a Márait, 17,07%-a Fábry Zoltánt, 15,24%-a Ardamica Zoránt, 12,19%-a Dobos Lászlót, 11,58%-a Koncsol Lászlót nevezte meg. A válaszokból kitűnik, hogy a költőket jóval kevésbé ismerik hallgatóink. A fent említett szerzőkön kívül még negyvenegy név szerepelt egy-két válaszadónál. Feltűnt viszont szlovákiai íróként pl. Esterházy Péter, Déry Tibor, József Attila, Ady Endre, Németh László, Nemes Nagy Ágnes és Ottlik Géza.

A következőben azt kértük a hallgatóktól, nevezzék meg azokat a szlovákiai szerzőket, akiknek már olvasták valamelyik művét.

Az eredmény:

Grendel Lajostól a megkérdezettek 23,17%-a, Márai Sándortól 6,70%-a, Duba Gyulától 4,87%-a, Győry Attilától 3,04%-a, Dobos Lászlótól 2,43%-a, Németh Zoltántól pedig 1,21%-a olvasott már valamilyen írást.

Egyáltalán nem olvasott semmit szlovákiai írótól hetvenhárom válaszadó, azaz a megkérdezettek 44,5%-a. Ebből a hetvenháromból azonban negyvenegy (56,1%) hallgató meg van győződve arról, hogy a szlovákiai identitás kialakításában szerepe van az itteni irodalomnak is.

Felmerül a kérdés: milyen identitásképző szerepe lehet egy olyan irodalomnak, amelyet az érintettek nem olvasnak? Vagy másként: milyen módon vesz részt és egyáltalán, valóban részt vesz-e identitástudatunk kialakításában, formálásában, vagy ez a vélekedés sem több kulturális mítoszaink egyikénél?

Az irodalom és identitás kapcsolatáról elmondtuk, hogy az irodalom a közösség ön-reprezentációjaként és az adott közösségre vonatkozó ismeretek hordozójaként kapcsolódik be az identitás alakításába. Ebbéli szerepét azonban – úgy vélnénk – kizárólag akkor tudja betölteni, ha a csoport tagjai, azaz a szlovákiai magyarok el is olvassák a szóban forgó irodalmi műveket. Akkor azonban azok a válaszadók, akik sosem olvastak még egyetlen szlovákiai magyar irodalmi művet sem, miért állítják mégis, hogy ezek az általuk nem olvasott művek részt vesznek a (bennük is élő) kollektív identitás kialakításában?

Többféle válasz is elképzelhető. Az első és talán a legkézenfekvőbb a felmérés körülményeivel kapcsolatos – vizsgálatunkat egyetemen végeztük, magyar szakos hallgatók bevonásával: elképzelhető, hogy többen azt a választ adták, amelyről úgy gondolták, egybehangzik a felmérést készítő előzetes elvárásával. Az sem kizárt, hogy egyszerűen leírták azt a sztereotípiát, amelyet tankönyveik, az iskolai oktatás, egyáltalán, a szlovákiai magyar irodalomról való beszéd sugall, anélkül, hogy belegondoltak volna a válasz által keletkező önellentmondásba.

Elképzelhető azonban még egy lehetőség – s ennek felvázolásával zárjuk írásunkat. Feltételezhető az is, hogy a szlovákiai magyar irodalom (vagy általában: az irodalom)

nemcsak mint szövegek együttese fejt ki az olvasás folyamatában identitásalkotó szerepét, hanem a csoportazonosság alapját képező összetartozás-tudat tárgyaként is. Azaz jelképként kezd működni. Mint – mondjuk – a zászló vagy a korona. Szimbolizálódik⁶. Ebben az esetben azonban mindaz, amit az irodalom kisebbségi identitásalkotó szerepéről tudni véltünk, ha érvényét nem veszti is, de mindenképpen módosul, változik. Kérdés, hogy milyen irányban.

Jegyzetek

- 1 Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999, 130.
- 2 I.m. 131.
- 3 Vö: i. m. 131.
- 4 Görömbei András: *Irodalom és nemzeti önismeret. Uő: Irodalom és nemzeti önismeret*. Nap Kiadó, Budapest, 2003, 21.
- 5 László János: *Történelem, elbeszélés, identitás*. Magyar Tudomány, 2003/1. 48.
- 6 Gereben Ferenc a kisebbségi helyzetben élők anyanyelvhez való viszonya kapcsán már *Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében* című tanulmányában felvetette a nyelv szimbolizálódásának lehetőségét. Lásd: *Regio*, 9. évf., 1998/2., 95–112.

SIMON SZABOLCS

A SZLOVÁKIAI MAGYAR VALÓSÁG NÉHÁNY FONTOS PEDAGÓGIAI DOKUMENTUMBAN

A konferencia rendezői annak a kérdésnek a megválaszolására kértek fel, hogy ismeressem, milyen mértékben van jelen a (cseh)szlovákiai magyar irodalom¹ a jelenleg érvényes középiskolai tantervben, a műveltségi alap- és az érettségi követelményekben.

A témáról a tanácskozás tárgyát érintő tantárgy, a magyar nyelv és irodalom esedékes tartalmi átalakításának, ún. kurrikuláris transzformációjának szempontjából kívánok szólni. Bevezetésképpen következzen néhány tényszerű előrevetés a kérdés tágabb kontextusával kapcsolatban. A jelenlegi időszakban zajlik az általános érettségi-vizsga-reform. A tavalyi iskolai évben még mindig az ún. külső érettségi tesztek bevezetése jelentette a legnagyobb újdonságot. Ebben az iskolai évben már a magyar érettségi vizsga főpróbájára kerül sor.² Annak ellenére, hogy jelentős szakmai változások időszakát éljük, a szlovákiai magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelv és irodalom tantárgy heti óraszámát változatlan maradt. Elkezdődött az ún. kurrikuláris transzformáció (tartalmi átalakítás), amely a közoktatás teljes tartalmi átalakítását hivatott eredményezni. Ennek keretében kerül sor az ún. kompetenciák³ kijelölésére. Öröndetes tény, hogy egyre több hazai szerző által és hazai kiadó által gondozott tankönyv jelenik meg. Mára elértük azt az állapotot, hogy pl. a gimnáziumokban választani lehet két magyar irodalmi tankönyvcsalád között; mindkét esetben az iskolaügyi minisztérium által jóváhagyott tankönyvekről van szó.

A (cseh)szlovákiai magyar irodalom középiskolai tanítását meghatározó *alapvető fontosságú oktatási dokumentumok* a következők: a magyar nyelv és irodalom tantárgy órakerete (ez szabályozza a tantárgy heti óraszámát), tanterve; az ún. műveltségi standardok, az ún. certifikált (egész korcsoportra kiterjedő és záróvizsga értékű) mérésekre szolgáló eszközök (külső érettségi tesztek); emellett természetesen a tankönyvek is. A magyartanár egyéni tanmenetét szintén itt kell említenünk, mert legalább olyan meghatározó érvényű, mint a fentebb említett szakmai dokumentumok, ugyanakkor azt is tudjuk, hogy ez iskolánként változik, következésképpen különféle mértékű hangsúlyeltolódásokat tartalmaz(hat) a (cseh)szlovákiai magyar irodalom egyes témaköreire nézve.

A (cseh)szlovákiai magyar irodalom mint „*a nemzetiségi identitás és a régióhoz való kötődés kialakításában és megőrzésében*” – egyféle konszenzus, hagyomány szerint – kulcsszerepet betölteni hivatott tartomány a középiskolai tananyagban *megjelenik explicit módon, és megjelenhet(ne) közvetett vonatkozásban is*, elszórtan, különféle tanegységekben.

A tananyag a műveltségi standardokban műveltségi területekre, témakörökre van osztva. Az „irodalom” tananyagrészen egy külön fejezet: *A határon túli magyar irodalom* című foglalkozik par excellence a (cseh)szlovákiai magyar irodalommal (is). A következő résztémák jelennek meg benne: *A szlovákiai magyar irodalom kezdetei* (Győry Dezső, Fábry Zoltán), *Újrakezdés 1945 után, a Nyolcak és társaik, az Egyszemű éjszaka és a Fekete szél nemzedéke*; hozzájuk tartozó követelményekképpen a következők: „A tanuló ismerje az 1919-es békeszerződések következtében megváltozott történelmi helyzetet; Legyenek ismeretei a határokon kívülre szakadt magyar irodalom továbbéléséről, a szlovákiai magyar irodalom továbbéléséről, a szlovákiai magyar irodalom kialakulásáról és fejlődéséről; Ismerje a mai szlovákiai magyar irodalom legkiemelkedőbb alkotóit s néhány jelentős műüket”. Ezenkívül a *Memoriter* című fejezet tartalmazza Győry Dezső: *Én minden népet félték attól* című versét. Az *Irodalomolvasás* (gyakorlatilag ajánlott irodalom jegyzéke) fejezet pedig tartalmazza Dobos László: *Hólepedőjét* és Grendel Lajos egy szabadon választható művét. (vö. Kulcsárné Sz. Zsuzsanna és Csicsay Károly: *Műveltségi sztenderd magyar nyelvből és irodalomból a gimnáziumok számára*. Bratislava, ŠPÚ, 2001, 23–24.) A tantervben és a műveltségi standardokban érintett témakörök közül elvileg a magyar irodalom, az irodalomelmélet, a teljes művek és részletek szövegű felidézése és az ajánlott olvasmányok fejezetek adnak még lehetőséget a szlovákiai magyar irodalom közvetlen tárgyalására. Ezekben viszont ilyen jellegű tananyag nem jelenik meg.

Közvetve, egyéb témakörökben szintén szóba kerülhet még a szlovákiai magyar irodalom. Legjelentősebb alkotásainak, elsősorban világirodalmi „előképeinek” és az azoknak tekinthető műveknek a tárgyalásakor. Ezen világirodalmi alkotások, előképek bemutatásakor a hagyomány mint a szépirodalom létmódjának működési elve kapcsán említhetők meg a (cseh)szlovákiai magyar irodalom tartományába sorolható művek. Annak bemutatására gondolunk, hogy archetipus művekre mint előzményekre való referenciák, azaz a szövegköziség által hogyan ágyazódik az egyetemes és összmagyar irodalmi hagyományba a szlovákiai magyar irodalom termésének legjava. Ez a felvetés értékszempontú szemléletet feltételez, amelynek a rangsor, „az értékes, ezért tanítandó, megtartandó” művek kijelölése mellett más egyéb aspektusai is vannak; pl. a (cseh)szlovákiai magyar irodalom státusának kérdése, ezen belül a meglevő értékeink identifikálása; elhelyezése a tananyagban. Mindezek a kérdések, érzésem szerint, egyelőre lezáratlanok, s talán azok is maradnak, ámde a didaktikai szempont miatt be kellene határolni egy bizonyos status quót.

A *magyar nyelv és irodalom tanterve a négyosztályos gimnáziumok számára* című dokumentum irodalomra vonatkozó részében, a negyedik évfolyamban 15–20 tanóra van előírva a szlovákiai magyar irodalom tárgyalására. Ebben a tanegységben elsősorban a szlovákiai magyar irodalom kezdeteivel kell foglalkozni, valamint Fábry Zoltán: *A vádolt megszólal* című röpiratának rövid bemutatásával. A következő szlovákiai magyar vonatkozású részeket emeli még ki a dokumentum: *Az 1945 utáni újrakezdés: Dobos László, Duba Gyula – egy-egy művén keresztül. A Nyolcak közül: Cselényi László: A történelem kerekében; Tózsér Árpád: Fejezetek egy kisebbségtörténelemből; Zs. Nagy Lajos: Csehszlovákiai magyar költő fohásza az Úrhoz; Gál Sándor: Távolodók – elemzések. Az Egyszemű éjszaka és a Fekete szél nemzedéke. A szlovákiai magyar prózairodalom szemléleti modernizálása Grendel Lajos műveiben. Egy regényének elemzése. (Elemzésre ajánlott művek: Éleslövészet, Galeri.)* Megzenésített versek, rockoperák (2 óra). Ghymes, Kor-Zár is szerepel a kínálatban.⁴

A kétszintű érettségi vizsga követelményei magyar nyelvből és irodalomból A, B című dokumentumról hasonló mondható el, mint a korábbiakról⁵. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy az összes említett dokumentum eléggé megengedő arra nézve, hogy a tanár – akár saját belátása alapján – viszonylag nagy teret és figyelmet szenteljen azoknak a témaköröknek, amelyeket kulcsfontosságúaknak tart, így a szlovákiai magyar irodalom kérdéseinek is.

Az ún. *certifikált* (egész korcsoportra kiterjedő és záróvizsga értékű) *mérésekre szolgáló eszközökben* (külső érettségi tesztekben) szintén megjelenik a szlovákiai magyar irodalom. Tavaly a hatvan kérdésből álló tesztek egyike egy indukciós szöveget (a 8 egyikét) és hozzá kapcsolódóan 4 kérdést tartalmaz a szlovákiai magyar irodalom témaköréből. Ez az arány viszonylag kedvező, tekintettel a tesztelméleti szempontokra, ti. hogy a mérőeszközök ún. rendszerezett táblázat alapján készülnek, vagyis előre meg vannak tervezve bennük az arányok. Ezzel kapcsolatban a közeljövő fontos feladata, hogy ki kell jelölni a kompetenciákat a vizsgakövetelményekben, vizsgafeladatokban és az értékelési eljárásokban is.

Azt a kérdést, amelynek megválaszolására vállalkoztam, korábban Tankó László, az OPI (Országos Pedagógiai Intézet) egykori munkatársa is érintette egyik, 2000-ben megjelent dolgozatában. Tőle idézem a következőket: „Osobitne sa chceme zmeniť o vyučovaní maďarskej literatúry na Slovensku [...] aj preto, lebo rozsah učiva tejto oblasti je neúmerný (t.j. malý) jeho výchovným a vzdelávacím významom. Treba si uvedomiť, že poznatky z maďarskej literatúry na Slovensku, resp. jej čítanosť, v značnej miere obohacujú a posilňujú identitu žiaka, lásku k rodnej zemi a vlasti, preto dosahované výsledky nepovažujeme jednoznačne za dostatočné a vyhovujúce, bude sa jej treba v budúcnosti venovať oveľa viacej než doposiaľ.”

Megállapíthatjuk, hogy a tanulmány megjelenésének idejéhez képest kétségtelenül történt előrelépés a szlovákiai magyar irodalom megjelenítésében. Ma már van olyan tankönyvünk – a legavatottabb szerzők tollából –, amely teljes egészében a határon túli magyar irodalom kérdéskörével foglalkozik; s ebben a keretben végre megfelelő teret és rangot kap a szlovákiai magyar irodalom is. (Ebben a viszonylatban sarkalatos pont „a szlovákiai magyar irodalom” és az „identitás” fogalmának meghatározása.)

A tankönyv azonban – jelentőségének alábecsülése nélkül is – csak egy lehetőség. Mindig jóval több tananyagot találunk benne, mint amennyit a tantervek előírnak. Változtatlanul gondolkodnunk kell azon – ez egyébként egy szüntelenül zajló folyamat –, hogy a szlovákiai magyar irodalom mekkora súllyal jelenjen meg az alapvető irányadó szakmai dokumentumokban, s hogy vele kapcsolatban milyen speciális kompetenciák kialakítását határozzuk meg. Mire gondolunk? Az adott helyzetben a szlovákiai magyar irodalmi ismereteket célszerű a kulturaközi kommunikációban való „felhasználás” szempontjából kiválasztani; egyfelől hagyományörzés megerősítésére, másfelől egy új-szerű identitás kialakítására.

A magyar nyelv és irodalom tantárgy másik összetevője a nyelvi/nyelvtani képzés. Noha a tanácskozásnak ez nem témája közvetlenül, mégis joggal térhetünk ki rá. Hiszen a jakobsoni irodalmi-kommunikációs modell egyik tényezője épp a kód, vagyis a nyelv. Ennek legalább futólagos érintése nélkül nem lehetne teljes a tanácskozás.

A magyar nyelv és irodalom, de főleg az anyanyelvi kompetencia fejlesztése semmiképpen sem lehet öncélú: egy artisztikus magyar nyelvhasználat elérése. Erre egyébként sincs semmi esély. Nálunk a szlovák-magyar nyelvi kontaktus miatt a magyarnak egy ún. állami, szlovákiai magyar regionális változata alakult ki, amely legfeljebb nyelvhasználati szintjén is tartalmaz olyan elemeket, amelyek szlovák hatásra jöt-

tek létre (Szlovák *Nemzeti Tanács, iskolaügyi minisztérium, születési szám* stb.). Azt az elvet kell szem előtt tartani, hogy az anyanyelv magabiztos ismerete, amelyet annak konfrontatív módon való tanításával kellene elérni, megerősíti a másodnyelvi ismereteket is, és az idegen nyelvek tanulását is megkönnyíti. Miközben sem az államnyelv, sem a világnyelvek megtanulása nem kérdőjelezhető meg.

A magyar nyelv és irodalom mint középiskolai tantárgy tantervi céljaként a tanulók kommunikációs készségeinek fejlesztése fogalmazódik meg. Mivel azonban az anyanyelv fogalmán általában egy-egy nyelv standard változatát szokás érteni, a kommunikációs készségek fejlesztését (még a szakemberek is) nyilván csak ezen a nyelvváltozaton belül képzelik el. Mind az alsó, mind a felső tagozaton a standard nyelvváltozat grammatikájának oktatása folyik, a nem standard nyelvváltozatok csak a szókészlet szintjén (nyelvjárási szavak, zsargon, argó és szleng) vannak említve. Sem az alsó, sem a felső tagozatos tantervekben nem esik szó a gyermekek kétnyelvű nyelvváltozatáról, sem pedig a kontaktusjelenségekről. Pozitív (ellen)példaként megemlíthetjük, hogy a Csanda–Gubík-féle új irodalomtankönyvben – nem pejoratív szándékkal – megjelenik egy kevert nyelvű vers. Tózsér Árpádtól, egy valós kommunikációs helyzetben elhangzott közlés olyan magyar–szlovák kétnyelvű verses szövege, amely kiváló lehetőséget kínál a kétnyelvűség témájának megbeszélésére.⁶

A tantervek szerint a cél a tanulók kommunikatív kompetenciájának⁷ fejlesztése volna, a tananyag nagy részét azonban egyértelműen a leíró nyelvtani és ún. általános nyelvhelyességi ismeretek teszik ki. A szövegtani ismeretek teljesen háttérbe szorulnak, számos, a mindennapi életben használt szövegtípusról nem is esik szó.

A vázolt helyzetben milyen módon lehetne hatékonyabban fejleszteni a kommunikatív s az identitáserősítő kompetenciát? A kettő ugyanis összefügg. Az oktatásnak valószínűleg azt kell céloznia, hogy a beszélő a kommunikációs helyzeteknek megfelelően váltogassa az egyes nyelvváltozatokat. A célunk nem az lehet, hogy hibáztassuk a kontaktusjelenségek használatát, hanem az, hogy megtaníttassuk a diákokkal a Magyarországon használt standard és nem standard megfelelőiket, továbbá azt, hol tudnak ezeknek utánanézni. A hivatalos stílus oktatásakor létező, a szlovákiai magyar gyakorlatban előforduló szövegeket kell bemutatni. A jelenlegi tananyagban csak elsősorban szerepelnek fordítási gyakorlatok, holott igen gyakran előfordul, hogy a diákok későbbi munkájuk során ilyen feladatot is kapnak.

Jegyzetek

- 1 Mivel a *(cseh)szlovákiai magyar irodalom* terminus implicit módon, megkérdőjelezhetetlen jelenségként szerepel a konferencia címében, a következőkben, respektálva e tényt, alkalmazkodom a műszóhasználathoz.
- 2 Erről minisztériumi rendelet is megjelent, 2006. augusztus 11-i dátummal, CD-2006-9485/27140-2:092 szám alatt. Az ún. belső érettségi írásbeli vizsga időpontja 2007. március 27., a külső érettségi írásbeli vizsgáé pedig 2007. április 4.
- 3 A kompetencia fogalom legáltalánosabb értelemben illetékességet, jogosultságot, szakértelem jelent. E műszóval mint pedagógiai és lingvisztikai terminussal szakszótárak, kézikönyvek is foglalkoznak. Magát a kompetencia (kommunikatív kompetencia) műszót Del Hymes amerikai antropológiai nyelvész vezette be. Hymes arra hívta föl a figyelmet, hogy nem elég egy nyelv nyelvtanát, szókincsét és hangtanát ismerni: egy nyelv minden anyanyelvi beszélőjének tudnia kell azt is, hogyan kell az adott nyelvet használni abban a társadalomban, amelyben él. Tudnia kell, mikor szólalhat meg és mikor nem, mikor melyik köszönésformát

kell használni, milyen helyzetben milyen stílusváltozatot kell beszélni stb. (vö. Trudgill Peter: *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1997, 38.) A fentiek alapján a kompetenciát általánosan alkalmazási képességnek nevezhetjük; ebben az írásban az anyanyelvi nevelésre és az anyanyelven megjelenő szépirodalom tanítására vonatkoztatva.

- 4 Az érdekesség kedvéért említjük, hogy a nyelvi ismertekre vonatkozó részben, a 2. osztály tananyagára vonatkozóan az az utasítás/ajánlás található, hogy külön emeljük ki a szlovákiai magyar tulajdonnevekre vonatkozó helyesírási és nyelvhelyességi problémákat, mert a tulajdonnevek írása helyesírásunk legnehezebb része. Ugyancsak a 2. osztály tananyagának részletezésében még található egy utalás *A szókészlet és szókincs* című fejezetben „a magyar–szlovák kétnyelvűség szókészletteni kérdései”-re. Ezenkívül még a következőket említi a dokumentum: Kölcsönszavak és tükörfordítások. Az idegen kifejezések magyar megfelelőinek használata. Helyesírás és beszédművelés: A szlovákiai magyar intézménynevek helyesírása.
- 5 E dokumentumban is a nyelv szókészlettanát tárgyaló tananyagnál van utalás a szlovákiai magyar valóságra, valamint a helyesírás kérdéseinél, ahol figyelmeztet a szerző a szlovákiai magyar intézménynevek helyesírási kérdéseinek elsajátítására.
- 6 Csanda Gábor–Gubík Mária: *Irodalom a középiskolák 4. osztálya számára. 2. rész*. Literatúra pre 4. r. SŠ s vyučovacím jazykom maďarským 2. časť. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2006, 18.
- 7 A *kommunikatív kompetencia* terminus tehát különböző kompetenciák, tudás és készségek összefoglaló nevéként használatos: ezen belül szokás beszélni például *grammatikai, szocio-lingvisztikai, diskurzus-, stratégiai kompetenciáról*. Más meghatározásban: *A kommunikatív kompetencia ily módon nemcsak a nyelvi kódok, valamint az elvont szabályok ismeretét foglalja magában, hanem azt a tudást is jelenti, amely képessé tesz bennünket arra, hogy meghatározott helyzetekben e helyzetnek megfelelően használjuk a szóban forgó kódokat. A nyelvi kompetencián túl tehát az a társadalmi és kulturális tudás is beletartozik, amely alapján a beszélő használni és társadalmilag értelmezni is tudja a nyelvi formákat*. Kinek, mikor, mit mondhatunk és hogyan? Mikor beszélhetünk és mikor kell mindenképpen hallgatnunk? Hogyan szóljunk a különböző státusú és szerepű személyekhez? (Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999, 87–88).

DISPUTATIONES SAMARIENSES

SÜLT GALAMB?

Magyar egyetemi tannyelvpolitika

LILIUM AURUM

HRBÁCSEK MAGDALÉNA

REGIONÁLIS ISMERETEK ELMÉLYÍTÉSE AZ IRODALOM TANÍTÁSÁBAN

I. Helyzetkép irodalomtanításunkról ma

Mindannyian érezzük az irodalom tantárgy funkcióváltozását, s ebből kifolyólag a rég óhajtott tartalmi reform szükségességét, a szemléletváltás elengedhetetlenségét.

1989 óta 17 év telt már el, ami arra jogosíthatna fel bennünket, hogy felnöttünk, pedig mind a mai napig csak látszatsmegoldások láttak napvilágot. Irodalomtanításunkat a kronologikus elrendezés uralja. Néha úgy tűnik, rohanunk az idővel, miközben nem vesszük észre, hogy éppen az idő lehet irodalomtanításunk kerékkötője. Nyomasztóan nagy a műveltségi anyag: gyakorló pedagógusként számomra szinte már elképzelhetetlen, hogy újabb áramlatokat, netán újabb műveket emeljünk be a tartalmi szférába. Tankönyveink általában a teljességet akarják bemutatni. Lineárisan lépegetünk világ- és nemzeti irodalmunk történetén. A kérdés az: képes-e mindezt befogadni az alapiskolás tanuló vagy az érettségire készülő diák, s egyáltalán, akarja-e befogadni azt a jól bevált elemzési sémát, melyet megtanulandó, ezt követően pedig számon kérendő tananyagként tárunk elé? Elébe megy-e jellegével irodalomtanításunk a jelen problémáinak, melyek a ránk bízott tanulókat körülveszik? Elébe megy-e irodalomtanításunk a 21. század problémáinak?

Fűzfa Balázs szerint „...a történelmi idő előrehaladtával egyre távolabb esik egymástól a megértendő műalkotások és a befogadók életidejének kódrendszere, vagyis a megértéshez egyre bonyolultabb, időben egyre távolibb jelrendszereket (...) kell elsajátítani. Bizonyos energiavesztés fölött ez már nem éri meg, ezért radikálisan át kell(ene) alakítani a kánont.” (Eső, 2003/3.)

Egyáltalán nem azt akarom sugallni, hogy a klasszikus kánont teljes mértékben eltöröljük, hiszen tradíciókra, folytonosságra szükség van, hát még a mi esetünkben! A kisközösségek megtartó ereje a nemzeti kohézió alappillére, viszont tudatában kell lennünk annak, hogy a kánon, mely azoknak a műveknek a korpusza, melyeknek egy adott közösségben érték közvetítő szerepük van, folyamatosan bővül. Nyitottá, rugalmasá kell(ene) válnunk, hogy az újonnan megjelenő műveket, áramlatokat – akár egyetemes magyar, akár szlovákiai magyar, akár világirodalmi tendenciákat mutatnak – rárajuk az alapra. De hova?

Szelektálni kellene, s talán kegyetlenebbül kellene szembenézni az értelmetlen duplicitásokkal. Főlösképpen sokat foglalkozunk a múlttal, miközben a jelen, s ha jól megnézzük, a szlovákiai magyar irodalom is perifériára szorul. Érdemes lenne kitekin-

tenünk. Vegyük például a németeket: tanítják ugyan Goethét, Schillert, de nem kel fűjni az életrajzi adatokat, mert műveket tanítanak, s az elsődleges cél az esztétikum befogadása, a kreativitás, az élményszerű irodalomtanítás. Ez inkább járható út, mint az idő szigorával harcolva a teljességre törekedni, ami eleve kudarcra ítéltetett.

II. A (cseh)szlovákiai magyar irodalom megjelenése tankönyveinkben és a kilépések (monitor, érettségi) szintjén

A Comenius Intézet felmérését figyelembe véve láthatjuk, milyen mértékben találkozhatunk, pontosabban nem találkozhatunk a szlovákiai magyar irodalommal az alapiskola felső tagozatán. A felmérés óta változott a helyzet, ugyanis új tankönyv jelent meg, s így a hazai magyar irodalom még szegényesebben képviselteti magát. Tulajdonképpen 2-3 eseten kívül csak a 9. osztály tananyagában, a szlovákiai magyar irodalom fejezetében találkozhatunk vele. Ez pedig időben a második féltre esik.

A kilépés szintjén (Monitor 9, érettségi) pedig csak olyan tananyagot emelhetünk be a kérdések közé, melyek az első félévvel bezárólagosan bekerültek a tanmenetbe. A szlovákiai magyar irodalom nem ezek közé tartozik. A próbamérések során, melyeket márciusban végzett az Állami Pedagógiai Intézet, a témába vágó kérdésre a válasz a következő volt: *„erről mi még nem hallottunk, erről mi még nem tanultunk...”* Csak egy pillanatra éljük bele magunkat egy kilencedikes és egy gimnáziumot végző diák helyzetébe: a kilencedikes megírta a monitort, melyben nem volt jelen a szlovákiai magyar irodalom, mert objektív okok miatt nem lehetett, felvették a választott iskolára, s kifele kacsingatva már azt skandálja szépen lassan: *„nincs tovább, / Most gyertek szabad mellű örömök / S pusztuljatok bilincses iskolák.”* Mi ekkor vágunk bele a hazai magyar irodalom tanításába. Amikor éppen az érettségi küszöbén áll a diák, s az egyetemi felvételi, a jövője a legnagyobb gondja, akkor még útravalóul belegyömöszöljük a szlovákiai magyar irodalmat, a kisebbségi irodalmakat abba a hatalmas műveltségi anyagot tartalmazó tarisznyába, melyből már különben is folyik ki az ismeretanyag. Ugyanoda jutok vissza, mint az elején: át kell(ene) gondolnunk a kánont, át kell(ene) gondolnunk a magyar nyelv és irodalom koncepcióját. Jó lenne, ha sok egyéb mellett odafigyelnénk olyan lehetőségekre, olyan modulok, projektumok beiktatására, melyek segíthetik az egységes nemzeti irodalom s általában szellemi értékeink mellett kisebb pátriánk kulturális, irodalmi értékeit megerősíteni, hogy aztán megizmosodva, szülőföldünk történelmi, kulturális és vallási emlékeit, hagyományait ismerve egy magasabb fokon a szlovákiai magyar irodalom értékeinek is méltó helyet biztosítsunk, mert (Egry Józseffel szólva): *„nemcsak az a fontos, hogy egy nemzetnek vannak-e értékei, hanem az is, hogy értékeinek vannak e megbecsülői...”*

III. Regionális ismeretek elmélyítése az irodalom oktatásában

Bizonyára elgondolkodtató, mennyire tudjuk megbecsülni szellemi értékeinket. Az európai gondolkodásban alapvető, hogy minden nemzet, mely a műveltség bizonyos fokára lépett, a haza szeretetére és megbecsülésére neveli polgárait, s máris gondban vagyunk a hazaszeretet és nemzet fogalmát illetően. Kusý professzor szerint: *„Kik is ezek a mi magyarjaink? Kettős, sőt hármas identitású etnikum nemzeti, kisebbségi és*

polgári öntudattal. Etnikum anyanemzetének európai irányultsága és államának Európa-ellenes irányultsága között. Etnikum két világ között...” Célzatként hivatalos dokumentumainkban is megjelenik az identitástudat kialakítása, megerősítése.

Honnan rugaszkodhatunk el mégis? Nemzettudatunk egyértelmű, hazaszeretetünk összetett, találóan: „két világ között” őrlődő...

Regionális ismeretek nélkül szinte elképzelhetetlen ez a nevelési folyamat. Tudjuk, ha az identitástudatot erősíteni szeretnénk, földrajzilag szűkíteni kell a teret, míg eljutunk szülőföldünkhöz, településeinkhez, családjainkhoz, melyek hagyományain, szellemi értékein keresztül a hovatartozás-tudat érzését minden túlzott pátosz és romantika nélkül –atrocitásokat kerülve – megerősíthetjük. Azzal is tisztában vagyok, hogy a megközelítés nem egyetlen, de legfontosabb eleme a magyar irodalom lehet. Ezért tartom üdvözlendőnek azokat a törekvéseket, melyeket a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége kifejtett s kifejt. Üdvözlendők azok a tananyag-fejlesztési törekvések, melyek hagyomány- és népismeretre, kulturális, szellemi hagyatékunk megismerésére és ápolására irányulnak. Olvastam ugyan ezeket a tervezeteket, de nem az én tisztem bemutatni őket, ezért a teljesség igénye nélkül tennék említést csak arról, mely a *Toldit* úgy tanítja, hogy közben énekről énekre halad népünk szellemi kultúrájában, szűkebb régiójának hon- és népismeretében. Bízom benne, hogy a tervezet publikációként is megjelenik, ötletet adva másoknak is. Üdvözlendő a Kincskeresők című verseny, melynek Szanyi Mária néprajzkutató az ötletgazdája. Sajnálatos viszont az a tény, hogy néprajzi tantervi javaslata a mai napig csak a javaslat szintjén maradt – nem az ő hibájából –, pedig út lehetne a célhoz.

Jómagam is hasonló – enyhe túlzással – modulokat vittem az irodalomtanításba, így bekerültem azoknak a pedagógusoknak a csapatába, akik a tartalmi reformra várva ugyan, de nem tétlenkedve tették dolgukat, hogy a rájuk bízott tanulókat a hivatalosan deklarált ismeretanyagon felül olyan szellemi vértel indítsák útra, mely nemzet-tudatot erősít. Nem titkolt szándékom volt az is, hogy tanulóim ne botorkáljanak önismeret nélkül saját szülőföldjükön, hazájukban.

A teljesség igénye nélkül néhány példát említenék – fogódzóként – abból az oktató-nevelő folyamatból, melyben az imént említett célszavak megjelentek. Természetesen tudatában vagyok annak, hogy ezt egységesíteni nem lehet, hisz minden régiónak más és más a hagyományvilága, viszont ettől válik ez a munka még érdekesebbé, élményszerűbbé. Amit megtehetünk majd, ha a tartalmi reform elérkezik, hogy hivatalosan is órakeretet biztosítsunk a regionális ismereteknek akár az irodalom, akár más tantárgyak keretén belül.

Az 5. osztályban a népmesék világa szinte kínálja azt a lehetőséget, hogy saját településünk népmesekincsét, népi játékeit felelevenítsük, s ha nincs mit átismételni, akkor pedig megtanítsuk, vagy projektum formájában felgyűjtjük, megtanuljuk.

A 6. osztályban a népballadák tanítása során kihasználtam azt a lehetőséget, hogy a még nép ajkán élő hazai balladákat is megismerjék a tanulók. Ebben a *Vétessék ki szóló szívem. Szlovákiai magyar népballadák* című gyűjtemény is nagy segítségünkre volt.

A 7. osztályos irodalom a honfoglalástól a 19. sz. végéig próbál képet adni irodalmunk nagyjairól, stílusirányzatokról, nagy korszakokról... Szép, de nagyon igényes ez az ismeretanyag, és persze úgy érzem, hogy a sokat markolás jellemzi a könyvet. Tudjuk, a legnehezebb a múltba vezetés, a 7. osztályos irodalomkönyv pedig csakis erről szól. Ahol lehetett, drámapedagógiai módszert alkalmaztam (persze nem minden mű alkalmas erre, ki kell állnia a dramatizálhatóság próbáját is), cselekedtetéssel tanítot-

tam. Másrészt – s itt szerencsés embernek tarthattam magam – felépült községünkben a regionális múzeum, mely átszeli a nagy magyar eseményeket, s a hazai falutörténetről is képet adhat. Így formabontó irodalomórákat tartottam a regionális múzeumban. Például:

- a Honfoglalás (élet a jurta körül)
- a Rákóczi-féle szabadságharc (mácsédi harcosok 1704-ben Nagyszombat mellett)
- 1848 (párhuzamot vontunk Mészáros Dávid mártírsága és Arany János *A walesi bárdok* című balladája közt)

A 8. osztályban a századforduló konyháját tekinthették meg, majd a mezőgazdasági eszközöket, melyek évszázadokon át egyetlen munkaeszközük volt a parasztnak, így a földműveléssel foglalkozó mácsédiaknak is. (a kínálkozó párhuzam: Illyés Gyula *Puszták népe* című szociográfiája)

A szlovákiai magyar irodalmat tárgyalva pedig megtekinthetik azt a dokumentumanyagot, mely a hontalanság éveit mutatja be.

A tartalmi reform megint asztalra került. Bízom benne, hogy nem csak látszatmegoldásokba menekülünk, hanem hivatalosan is előremozdulunk, még jobban kiaknázuk kisebb régióink szellemi értékeit, és jobban megbecsüljük az egységes magyar irodalom részét alkotó szlovákiai magyar irodalmat.

CSANDA GÁBOR

FEJEZETEK A (CSEH)SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOMBÓL*

Egy gimnáziumi tankönyv fejezete – tartalmi ismertető

A tankönyvrész rövid, egyoldalas, a történelmi-társadalmi viszonyokat áttekintő vázlat-
tal kezdődik; ebben a Csehszlovák Köztársaság, a Szlovenszókó, Csehszlovákia, Szlo-
vákia tulajdonnevek kerülnek megvilágításra.

Az ezt követő terjedelmes fejezet, amiként címe is jelzi, *A szlovákiai magyar iroda-
lom fogalma* kérdését járja körül. A módszertani szándékot illetően ez a rész szó sze-
rint az olvasó bevezetését hivatott szolgálni, támpontokat kínálva a tárgyhoz. E tám-
pontok mindegyike kommentált idézet, irodalomtörténeti megközelítések ütköztetése.
A tekintetben tehát, hogy mit is értsünk a (cseh)szlovákiai magyar irodalom alatt, nem
ad megfellebbezhetetlen választ, hanem minden eddigi, szakmai szempontból szaba-
tosan alátámasztott felvetés és magyarázat reprezentatív válogatását nyújtja. (A hivat-
kozások szerzői, időrendi sorrendben: Fábry Zoltán, Szvatkó Pál, Tózsér Árpád, Gren-
del Lajos, Görömbei András, Rákos Péter, Tóth László, Szirák Péter, Németh Zoltán és
Csehy Zoltán.) E fejezetnek az a legfontosabb célja, hogy az érdeklődés felkeltésén túl
röviden tisztázza a fogalmat, de elsősorban esztétikai érvényességét állítsa a figyelem
középpontjába. Anélkül, hogy a szöveg lándzsát törne valamely érvelés mellett, az
egyetemesség–regionalitás, mennyiség–minőség, specifikum–általános érvény, hagyó-
mány–világra nyitottság párviadalai által arra a kérdésre is választ keres, mi tartható
irodalomnak. A definíciók és szerzőik elkerülhetetlennek látszó enumerációjának, a fel-
villantott pengeváltásoknak és csatajeleneteknek oly didaktikai funkció is tulajdonítha-
tó, mellyel Zrínyi is él a *Szigeti veszedelemben*, nevezetesen, hogy e küzdelmek révén
jelentősen megcsappan a résztvevők száma, s velük együtt a kívánatos mértékre apad
a cselekményszálak mennyisége is. A nevek sokasága ugyanakkor – vetíti előre a szö-
veg azt, amit a maga jól fölfogott érdekében a továbbiakban igyekszik képviselni – min-
den hátránya dacára a poétikai sokszínűség és a változatosság előnyét is magában
hordozza. Ennek a színes kaleidoszkópnak a használhatósági irányait igyekszik felmu-

* Az ismertetendő kéziratot a Szlovák Pedagógiai Tankönyvkiadó (Slovenské pedagogické na-
kladateľstvo, Bratislava) a tervek szerint 2006 decemberében jelenteti meg az *Irodalom a
középszintű 4. osztály számára* című tankönyvben, melynek Gubik Mária a társszerzője.

tatni a fejezet záró része, mely megforgatva a létező irodalmi folyóiratokat is, a legkülönbözőbb antológiák rendszerezésével, tematikai és esztétikai elhelyezésével egy további seregszemlét tart, folyamatosan új és újabb variációkba rendezve a szűkülő-bővülő névsort. A vonatkozó szakaszok következetesen ismeretterjesztő jellegűek, és a szöveg intenciója szerint: „az irodalomváltozatok problematizálását szolgálják, azaz nem *egyfajta* értést és értelmezést szorgalmaznak, hanem kérdések feltevésére, olvasatok lehetőségeire alkalmasak”, s ugyanez a szándék nem hagy kétséget afelől, hogy a továbbiakban bemutatásra kerülő művek másként, ettől eltérő elrendezésben és módszerrel is tárgyalhatók.

A harmadik fejezet *A két háború közti szlovákiai magyar irodalom* rövid útikalauza: egyesületek, lapok, folyóiratok, szellemi műhelyek, a korszak jelentős írói, fontosságuk és jelentőségük szerint; a sorrend a szakirodalom rangsorolását követi, az értékelések nagyon rövidek. (A lírát illetően Mécs László, Forbáth Imre és Vozári Dezső költészetét emelve ki, az epikában Darkó István, Tamás Mihály, Szenes Piroska és Neubauer Pál prózáját, végül az irodalomkritika és az esszé képviselői, munkásságuk legjellemzőbb jegyeivel: Kovács Endre, Szalatnai Rezső, Vájlok Sándor, Fábry Zoltán, Szvatkó Pál, Peéry Rezső, Komlós Aladár, Simándy Pál, Dobossy László. Itt is szó esik a legfontosabb antológiákról, valamint a korszakot feldolgozó irodalomról és képviselőiről [Turczel Lajos, Fónod Zoltán, Szeberényi Zoltán]. Az ennél bővebb és pontos bibliográfiával ellátott szakirodalom-kínálatot a könyv végére csatolt *Felhasznált irodalom* tartalmazza.) Terjedelmében az első három fejezet a szlovákiai magyar irodalom rész egyötödét teszi ki. Tekinthető bevezetőnek is a továbbiakhoz. Mindenekelőtt abban különbözik az utána következőktől, hogy leginkább a hagyományos irodalomtörténeti összefoglalókra emlékeztet, mindenekelőtt szerkezetében. Mivel nem tartalmaz tényleges szépirodalmi szöveget, kérdések és feladatok sem tartoznak hozzá. Ez ismét abban erősítheti meg olvasóját, hogy kedve s igényei szerint lapozgathat benne, vagy akár, mint valamiféle elnyújtott propozíciót, ki is hagyhatja, s akkor in medias res jut az irodalomhoz.

A negyedik fejezet – címe: *Irodalom – történelem* – bevezető az 1945 utáni szlovákiai magyar irodalomba, de nem társadalmi-történelmi háttérű irodalomtörténet, hanem egy művelődéstörténeti-irodalmi Fábry Zoltán-portré, pontosabban egy Fábry-portrészlet háttérben szöveg szemelvénnel megrajzolt korkép. Mint valamennyi további fejezetben, ennek a középpontjában is a kiválasztott részlet áll – itt: *A vádlott megszólal* című Fábry-esszé. A szöveg értelmezéséhez és elemzéséhez a törzsanyag mindössze néhány elengedhetetlenül fontos adalékkal szolgál; ezek a következők: rövid vázlat a jogfosztottság éveiről és irodalmáról, *A vádlott megszólal* műfaji besorolására tett ajánlások, továbbá tisztázódik a műnek a többi Fábry-munkához való viszonya, az életműben elfoglalt szerepe és a szlovákiai magyar írásbeliségen belüli jelentősége, miközben a *Stószai délelőttök* című Fábry-kötetre helyeződik a hangsúly. (Mert ebben jelent meg *A vádlott megszólal*, és mert ez tekinthető Fábry irodalmi és közírói tevékenysége keresztmetszetének.) A terjedelmes részlethez kiegészítő olvasmányként egy Vadkerty Katalin-tanulmány részlete tartozik. A fejezet egyben megpróbálja kikapinthatóvá tenni a tényirodalom és a szépirodalom közti különbségeket, átmeneteket. Több feladatsor kapcsolódik rá; ezek a kitelepítés, a reszlovakizáció, valamint a deportálások tény- és szépirodalmához kötik a Fábry-memorandumot és ezek megismerésére, a Fábry-szöveggel való összevetésére ösztönzik az olvasót. Másrészt a szemelvénnel való foglalkozást hivatottak szolgálni – például: „Fogalmazatok meg egy

pár soros beadványt, melyben egy elképzelt irodalmi ítélőszék előtt *A vádlott megszólal* szépirói teljesítményét és értékeit véditek!”

Irodalom és valóság a címe a következő fejezetnek, mely irodalomelméleti alapvetéssel két szépirodalmi szöveg egymás mellé helyezésével azt a soron következő és kézenfekvő különbséget, eltérést kívánja szemléltetni, mely e szövegeknek a valósághoz és a nyelvhez való viszonyulásukban érzékelhető. A Dobos László *Földönfutókjából* és *Az álomkereskedő utazásai* című Talamon Alfonz-műből vett részletekben az irodalom eszköz jellegére helyeződik a hangsúly, abból kiindulva, hogy „az első *inkább* az olvasó okítását tartja szem előtt, a második *inkább* a gyönyörködtetésére törekszik”. A szövegelemzés csak felveti az értelmezés és a megkülönböztetési szempontok irányát, minden felvetése csak a részletekre irányul, ritkán a művek egészre. A Dobos-művet az előzőleg tárgyalt Fábry-szöveghez köti, Talamonéhoz Duba Gyulának egy erre vonatkozó paródiáját kapcsolja.

Két rövid fejezet – a hatodik és a hetedik – foglalkozik az 1945 utáni irodalommal; ezek napjainkig vázolják fel az irodalom szerepét és helyzetét, vitákban, összeállításokban, irodalomtörténeti összefoglalókban kristályosodó jellegét. Az említés és szükség szerint a helyenkénti életműjellemezés szintjén minden jelentősebb alkotót elhelyez a palettán, a kronológiai sorrendet ötvözve a nemzedéki együvé tartozással. Ez a tábló jellegű bemutatónak – a könyv egyéb részeihez hasonlóan – eltekint a szerzők és műveik jelentőségének definiálásától, ehelyett a vonatkozó szakirodalomra hivatkozva igyekszik sajátosságukat megragadni. Az egyedüli kivétel Tózsér Árpád, akiről itt az olvasható, hogy ő „az egyetlen szlovákiai magyar illetőségű szerző, aki az összes magyar irodalmi kánonban helyet kapott.” Ez az anticipáció azonban azzal a csodás elemnek is beillő feltételezésből meríti bátorságát, hogy az olvasó eljut a könyv utolsó lapjain található Tózsér-portréhoz, mely a kijelentésnek irodalomtudományos megalapozottságot igyekszik biztosítani. Amint azonban a következő, utolsó, legterjedelmesebb rész címe (*Fejezetek a szlovákiai magyar irodalomból*) is sejtetni enged, a tankönyv nem törekszik teljességre, és nem a szlovákiai magyar irodalomról szól, csak annak egyes, az irodalom egészében érvényes és jellegzetes műveire (s ezek közül korántsem mindre), tehát ilyen értelemben nincs jelentősége, hogy az olvasó – ideje, ízlése és hajlandósága függvényében – a könyv mely és mekkora részével ismerkedik meg.

A prózában Duba Gyula *Vajúdó parasztilága* nyitja a sort. A szociográfiából vett részlethez egy időben korábbi Duba-esszé szolgál vonatkoztatási pontként. Az elemzés az ábrázoláselvű szépirodalmi szöveg jellegzetességeinek megragadására törekszik, s a hozzá kapcsolódó feladatokban ugyanezt szorgalmazza a befogadó esetében is. Nem nélkülözi az értékítéletet sem, amennyiben a mű múltidézését a műfaj más reprezentánsaihoz (*Anyám könnyű álmat ígér, Puszták népe*) képest problémamentesnek és rövidre zártnak tartja („világ és elbeszélője egymás hitelesítőjévé lesznek”). Ezenkívül a *Vajúdó parasztilág* elhelyeződik a Duba-szövegvilágban, továbbá felelevenítődnék a szociográfia magyar és szlovákiai magyar hagyományai.

Dobos László *Egy szál ingben* című regényének irodalomelméleti elemzése következik, részletesebben kitérve a párbeszédnek, az ismétlésalakzatoknak és a cselekményt meg-megállító további formaelemeknek a felidézés technikájában betöltött szerepére, nem hallgatva el a mű esztétikai értékét gyengítő túlságosan zajos üzenetközvetítő funkcióját, a részletből is kitérsző enyhe patetikusságát. Az elemzés a szöveg nyelvét átszövő szóképek hálózatának felmutatásával a regény több úton elképzelhető újraolvasása előtt nyit teret.

A *milliomos halála* című Monoszló Dezső-regény részlete és elemzése (egy novellarészlettel és verssel kiegészítve) az előtte tárgyaltakkal ellentétben azt a fajta szép-irodalmi szövegtípust mutatja be, mely nem törekszik teljességre és lezártásra, sokkal inkább a történet elbeszélhetetlenségében érdekelt, az elbeszélés nehézségeit, a szavak megbízhatatlanságát tematizálja, s részint a metaforikus elbeszélésmódhoz áll közel (például Bereck József kispikájához), részint az ironikusan távolságtartó narrációhoz (például Grendel első regényéhez). A kérdések egy része is ilyen irányú olvasói aktivitást hivatott biztosítani, másrészt ebben a részben nyílik lehetőség felvetni az egzisztencializmusnak a szlovákiai magyar irodalomra gyakorolt hatását.

Bereck József *Tudósítás egy ország elvesztéséről* című novellája a hagyományos prózamodelltól való eltávolodás iskolapéldájaként szerepel a könyvben, mivel egyrészt függetleníti magát a közösségi múlttól és a kisebbségi léttől tárgyválasztásában és kidolgozásában, másrészt a valóságábrázoló realizmus eszközeivel ábrázolja a valóság tarthatatlanságát. Az elemzés és a hozzá tartozó kérdések a szöveg árnyalt nyelvi leleményességére hívják fel a figyelmet, felkeltve az érdeklődést számos más elképzelhető (metaforikus, enigmatikus, játékos) olvasatra is.

Grendel Lajos életműve olyan szövegközpontú fejlődésrajzként kerül bemutatásra, melynek szinuszgörbéje csúcsait két regénye képviseli, az első, az *Éleslövészet*, valamint a húsz évvel későbbi, a *Nálunk, New Hontban*. Mindkét művet részlet és a részlet elemzése mutatja be. Az elsőben a történetiség hitelét ellehetetlenítő iróniára irányítja a figyelmet, a másik regényben a marginális, ráadásul örökké elmozgó hitelű valóság parodisztikusságára. Élve az idézett részlet kínálta lehetőséggel, kitér a Grendel-művek szlovák fordításainak nyelvezetére, regényeinek helyenkénti keverék vagy rontott nyelvezetére, ennek poétikai-stilisztikai összetevőire. Összehasonlítási alapként egy magyar–szlovák keveréknyelven írt Tózsér-verset kínál fel.

Talamon Alfonz egyik ún. Borkopf-novellája (a *Melyben Schön Attila futóedzéseit végzi...* címkezetűnek a teljes szövege) arra a prózatípusra kíván például szolgálni, melyben a múltidézésnek elsődlegesen semmi köze a múlthoz, hanem szövegalkotó és szövegmozgató funkciója van, s a képzelet elemeként érvényesül.

A Tózsér Árpád-i életmű bemutatására egy versének és későbbi variánsainak irodalomelméleti-retorikai követése mentén kerül sor. A Tózsér-líra szövegmozgásait követve felismerhetővé válik ennek a jelentéstartományában állandóan változó-bővülő költészetnek a sok apró jellegzetessége, stílusjegye, kidomborodik a szöveg származék-, a műalkotás produkciójellege. A portré kiterjed a meghatározónak gondolt Tózsér-művek (tanulmány- és fordításkötetek) bemutatására, a magyar és az európai irodalmi kontextusban való elhelyezésükre.

A lírai részt és a könyvet magát Gál Sándor *Távolodók* című verse zárja, pontosabban egy a gáli próza és líra ismérveit taglaló szakasz, melynek középpontjában az említett vers áll. Az elemzés összefoglalja az ismert értelmezések irányait, és a közösségi-képviseleti vallomások líramodell sajátosságait. A korábbiak mellé egy vizuális elemzést is ajánl, végezetül összehasonlításra ajánlja a verset egy Domonkos István- és egy Tóth László-verssel.

Peroráció. A tankönyv szlovákiai magyar irodalommal foglalkozó része jól láthatóan tovább bővíthető, elsősorban a Tóth László- vagy (vagy inkább: és) a Hiznyai Zoltán-líra bemutatásával. A bővítést csak terjedelmi okok gátolják, bár egy olyan változata a tankönyvnek, mely lemondana a bevezetőről és az 1945 előtti irodalom tárgyalásáról, több szövegelemzést tenne lehetővé. Itt és most a kevesebb szerző és a műveikkel való bővebb foglalkozás tűnt célszerűbbnek. A könyv szlovákiai magyar irodalommal

foglalkozó részéhez nem tartozik a szerzőket és műveiket összefoglaló hagyományos kislexikon, mindenkor olvasóit e tekintetben A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona című kötethez irányítja. Teljesen nélküli továbbá a szerzői életrajzot, valamint a prózák kivonatos tartalmi ismertetését. Nyelvi-stilisztikai korrektúrát is végző bírálóinak és véleményezőinek köszönhetően sokkal következetesebb és élményszerűbb, mint ez a tartalmi ismertető.

DISPUTATIONES SAMARIENSES

FEJEZETEK SOMORJA VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL

Történelmi konferencia a Zsigmond
király által adományozott városi
kiváltságok elnyerésének
600. évfordulója alkalmából

LILIUM AURUM

EGYED ÉMESE

A KOLOZSVÁRI MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNYI TANSZÉK MINT OKTATÓ- ÉS KUTATÓMŰHELY

Az irodalom története: értékek élete

Az irodalom kifejezés jelentésgazdagsága közismert. Most a közkeletűbb és a XIX. század közepe óta inkább elterjedt szépirodalom jelentésre összpontosítunk. Ilyen értelemben az értékek – a szépirodalom által hordozottak – elsősorban a klasszikus értelemben vett esztétikum körébe tartoznak, de a mindenkori (olvasás, észlelés következményeként létrejött) aktuális jelentések okán másféle gondolati, erkölcsi, nyelvi jellegük hangsúlyt kaphat. Amikor a totalitárius rendszer és a vele járó cenzúra megszűnt, az identitás kérdései a romániai magyar közösség számára is nyilvánosságot kaphattak, és 1990 elején több romániai magyar lapban egyszerre kezdődött újra a transzvilvanizmus-vita (arról, részei vagyunk-e a világ magyar közösségének, vagy sajátos kulturális csoportot alkotunk és ebből következően irodalmunk értékvilága is e közösség számára bontakozik-e ki elsősorban), valamint az irodalmi erkölcs fölötti, akkor még kisebb hatósugarú vita (a kolozsvári egyetemi lap, a többnyelvű Echinox magyar oldalain – arról, megalkuvók voltak-e írónk a totalitárius rendszer idején, s ha igen, megbocsáthatók-e pálfordulásaik). Cs. Gyimesi Éva, Kántor Lajos, Sántha Attila, Bréda Ferenc nevét emelném ki a vita résztvevői sorából.

A magyar irodalom jelenléte a romániai felsőoktatásban az utóbbi ötven esztendőben egyrészt abból adódik, hogy a közoktatásban megmaradt, ha változó óraszámmal is, az anyanyelv és irodalma, valamint abból a politikai megfontolásból, hogy a kisebbség kultúráját éppen nyelve és az azon létrejött irodalmi művek hordozzák. Az irodalom mint tevékenységi terület nem veszített vonzásából a az informatika vagy a filmművészet előretörése évtizedeiben sem. Ma is iskolai tantárgy, és a fiatalok személyiségformálódásának igen sok esetben része az élményszerű olvasás vagy irodalmi kísérletezés, a vetélkedőkről, irodalmi díjak vonzásáról nem is szólva. Ami az irodalomtudományi kutatásokat illeti, szerepük nem csökkent, de eredményességük ma sokkal inkább függ a magyarországi támogatási rendszertől, mint bármikor.

A magyar nyelvi és irodalmi képzést a kolozsvári egyetem létrehozása, 1872 előtt egyházi tanárképző intézetek látták el. A XIX. század második felében indult egyetem négy karral működött, ezen egy magyar tanszékkel, ahol a magyar nyelvészeti és irodalmi tantárgyak oktatását az első két évtizedben egyetlen tanár látta el. A magyar szakos diákok társíthatták szakjukat földrajzzal, történelemmel, klasszika-filológiával, és a szakon előadott modern nyelvszakokkal: franciával, némettel, románnal. Az 1890-es években külön tanszék alakult a magyar nyelvi és összehasonlító nyelvészeti, vala-

mint a magyar irodalomhoz kapcsolódó tantárgyak előadására. A régi nyelvészprofesszorok között Bálint Gábort, Gombocz Zoltánt, Halász Ignácot, Zolnai Gyulát kell említenünk. Jeles irodalomtanárok a tanszék korai történetéből: Dézsi Lajos, Imre Sándor, Széchi (Závodszy) Károly. Meltzl Hugó és Brassai Sámuel az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok című újszerű komparatiztikai kiadvány elindítójaként is figyelmet érdemelnek. Brassai nyelvészként is jelentős. Az egyetem román fennhatóság alá kerülésével ismét egyetlen professzor látta el a magyar tanszékre háruló feladatokat: 1922-től Kristóf György volt a magyar nyelv- és irodalomtanítás egyetemi mindenese. 1940 és 1944 között Kristóf György mellett György Lajos adja elő az irodalmi tantárgyakat, a mellékszakok köre kiegészül a lélektannal és a néprajzzal. Az Erdélyi Irodalmi Intézet és az Erdélyi Múzeum-Egyesület kutatóinak munkája segítette az egyetemen folyó magyar irodalomoktatást is 1945-től a Bolyai Egyetem néven működő magyar tannyelvű egyetemen. A magyar nyelv és irodalom szakos diákok Jancsó Elemér, az 1947–48-as tanévig György Lajos és Benedek Marcell irodalomtörténeti óráit is hallgathatták. Az 1948. augusztus 4-i tanügyi reform után a magyar irodalom a Filológia Kar keretei között működik tovább. 1950-ben bevezetik az egyszakos rendszert. A Magyar Nyelvtudományi Tanszék vezető professzora Szabó T. Attila lett, a Magyar Irodalmi Tanszéké Jancsó Elemér. 1948 őszétől az ideológiai szempontok egyre inkább előtérbe kerülnek a felsőoktatás megszervezésében a magyar irodalom oktatásában is. 1951 őszétől Gaál Gábor lett a Magyar Irodalom Tanszék vezetője. 1957-ben indult a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények című, akadémiai szellemű tudományos folyóirat, amely közlési lehetőséget biztosított a magyar szakos egyetemi tanárok és kutatók számára. Egyetemi kurzusok kiadásával, a gimnázium és a líceum számára tankönyvek írásával is foglalkoztak az egyetem tanárai (ez kudarcok, alkuk, néha konfliktusok sorát jelentette a cenzúraviszonyok miatt). 1957 májusában koncepciós vádak alapján letartóztatták és börtönbe vetették a magyar nyelv és irodalom szak három aspiránsát (Dávid Gyulát, Lakó Elemért és Varró Jánost) és két diákját (Bartis Ferencet és Páskándi Gézá). Az 1959-ben létrejött (a kolozsvári román és magyar egyetem egybeolvasztásával létrehozott) Babes-Bolyai Tudományegyetemen két különálló egységként működött a Magyar Nyelv és a Magyar Irodalom Tanszék. 1960-tól 1996-ig mint Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, egy egységként. Oktatói személyzete 1970-ben 26 fős volt; 1980-ban 25; 1986-ban már csak 7. A magyart mint mellékszakot is választhatták a diákok néhány évtizedig. 1986-ban már nem indult mellékszakos képzés (1990 óta újra létezik).

1990-től megnőtt diáklétszámmal és oktatótestülettel kezdődött újra a magyar nyelv és irodalom szakos képzés a Babes-Bolyai Tudományegyetem Filológia Karán. Ekkor öt évig tartott a képzés, kétszakos rendszerben. Azóta az alapszintű oktatás négy, a bolognai rendszer bevezetésével három évre csökkent, de újabban fizetések helyek is vannak, és posztgraduális képzési lehetőséggel is élhetnek azok, akik tovább kívánnak tanulni. A kétszakos képzés kötelező érvénnyel megmaradt, de az 1991-es évtől norvég, az 1992-estől finn, az 1999-estől japán mellékszak is választható.

Jelenleg a kolozsvári a Babes-Bolyai Tudományegyetemen a magyar nyelv és irodalom szakos alapképzés feladatait az Általános és Magyar Nyelvészeti Tanszék és a Magyar Irodalomtudományi Tanszék munkatársai látják el. Támogatott és fizető helyekre évente mintegy 100 diákot vesznek fel (magyar A és B szakra), újabban külön felvételi vizsgázás nélkül, hozott pontok alapján. Kétféle mesterképző ad lehetőséget az irodalom iránt komolyan érdeklődő hallgatók továbbtanulására (Irodalom és Társadalom, valamint Kommunikációs stratégiák az irodalomtudományban címmel), és irodalomtudományból doktoriskolai alapprogram működik, évente 2-3 jelöltet vesznek fel.

Irodalomtörténetek

Az akadémiai irodalomtörténet számára erdélyi vonatkozású szaktanulmányokat író Kántor Lajos és Láng Gusztáv kézikönyve, a „Kántor-Láng”-ként népszerűvé lett korszak-monográfia sokáig csaknem az egyetlen forrásmunka volt a az Erdélyi Helikon korát és a XX. század második felének erdélyi/romániai irodalmát összekötő korszakból. Kiemelkedik ebből az időszakból Láng Gusztávnak a klasszikus formák funkciójával kapcsolatos, Áprilyra, Dsidára vonatkozó vizsgálata, Kántor Lajos Szabédi Lászlóra, a 30-as évek irodalmi vitáira vonatkozó kutatása, majd Cs. Gyimesi Évának a csoportszimbólumokat a politikai kontextussal és az írói nyelvválasztással összekapcsoló vizsgálata (jelentős költői monográfia Szilágyi Domokosról, nagytanulmány a fájdalom művészetteremtő hatásáról, Tamási Áron szimbólumteremtéséről, politika és irodalom összefüggéseiről).

Ami a régió magyar irodalmának feltárását illeti, Ilia Mihály (Szegedi Tudományegyetem), Czine Mihály, Poszler György (ELTE), Görömbei András (Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem), Pomogáts Béla (MTA ITI, Anyanyelvi Konferencia), Bertha Zoltán (Debrecen) teljesítménye kimagasló. Erdélyi látogatásaik során a személyes kapcsolatok, tudományos előadások, színházlátogatások, szerkesztői beszélgetések is hozzájárultak 1970–1990 között az irodalomtörténeti újdonságok számbavételére. Ezekre többnyire a kolozsvári Utunk, ritkábban a Korunk vagy a marosvásárhelyi Igaz Szó hasábjain tanulmányok, esszék formájában Láng Gusztáv vállalkozott. Rendszeres irodalomtörténeti bibliográfiát évenként a Nyírk hasábjain Molnár Szabolcs, a Bukaresti Egyetem Hungarológia szak előadója közölt. Magyarországi bibliográfiák számára Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, később Gábor Dénes készített erdélyi vonatkozású szócikkeket.

A két világháború közötti erdélyi magyar irodalom történetét a Babes-Bolyai Tudományegyetem újságíró tanszékének több tagja is érdemben vizsgálta, Szabó Zsolt Benedek Elek levelezését, Cseke Péter az Erdélyi Fiatalok mozgalmát, Vallasek Júlia az irodalomtörténeti munkát a korabeli erdélyi intézményekben. Az irodalomnak az 1970-es–80-as években létrejött műveit Borcsa János, Végh Balázs, Lázok János, újabban Balázs Imre József, Vallasek Júlia, Boka László tanulmányozza. Cseke Péter doktorandusai révén egyebek mellett az Erdélyi Múzeum folyóirat anyagát, a cenzúra romániai történetét, Cs. Gyimesi Éva Szilágyi István, Mózes Attila prózaírói világát, kisebbségi irodalmakat (a szász és magyar kisebbség párhuzamos irodalomtörténetét), a zsidó folyóirat-irodalom kolozsvári történetét, a nacionalizmus irodalmi jelenlétét vizsgálhatja. Doktorandusai révén Antal Árpád, Kozma Dezső, Egyed Emese a színház mint kapcsolattörténeti intézmény jelenlétét a Királyhágón túli területen, valamint a könyvtárak erdélyi vonatkozású anyagának feltárásával bővíti a magyar (nemcsak erdélyi) irodalom alkotásainak a nyilvánosság számára hozzáférhető korpuszát s árnyalja a helyi irodalom létmódjára vonatkozó ismereteket.

Az egy korszerű romániai magyar irodalomtörténeti kézikönyv megírására kiírt pályázatot Balázs Imre József nyerte; a kiíró az Erdélyi Magyar Irodalmáért Alapítvány, amely évente Székelyudvarhelyen adja át díjait a jelentős irodalmi és irodalomtudományi teljesítményekért (életműdíjban többek között Pomogáts Bélát, Ilia Mihályt, Széles Klárárt is részesítette).

A kisebbség jelentései

Komoly viták kiváltója volt a magyarság helyzetének a politikai döntések következtében történt megváltozása. A szovjetbarát politika az oktatás és az irodalomkutatás alakulását jelentős mértékben átalakította. 1945-től kezdve a „káderpolitika” a nemesesség, a föld- vagy erdőbirtokkal rendelkezők, egyházi személyek elhurcolásával, 1956 után újabb koncepciók perekké és bebörtönzésekkel sújtotta az oktatás és a tudomány ügyét. Az 1956-ot követő politikai megtorlások miatt börtönt szenvedett Dávid Gyula az irodalomtörténet egyszemélyes intézetét hozta létre nemcsak olyan könyveivel, mint a nagy sikerű *Petőfi Erdélyben* (1972, társszerző: Mikó Imre), hanem irodalomtörténeti tanulmányaival és a Balogh Edgár halála után általa szerkesztett, jelentős *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* című tudóslexikonnal is (I. kötet 1981, a III–IV. kötetet Dávid Gyula szerkesztette), továbbá az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) vezetőjeként a lokális értékek, köztük az irodalmi értékek népszerűsítésével, támogatások fáradhatatlan felkutatásával. Veress Zoltán, aki a 70-es évek erdélyi irodalmi vizsgálódásainak markáns személyisége volt, Svédországba települése után könyvsorozat (EKE – Erdélyi Könyv Egyesület) létrehozásával népszerűsítette az erdélyi szerzők régebbi vagy újabb alkotásait (tematikus sorozatokról van szó), Beke György erdélyi valóságirodalom-sorozatát Magyarországra áttelepülve is folytatta, Láng Gusztáv mint a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola oktatója nemzedékeket avatott be a az értékes irodalom mibenlétébe – újklasszicizmus-előadásaiban Radnóti Miklós és Dsida Jenő költészeti rokonságára hívta fel a figyelmet. Mózes Huba, a román akadémia kolozsvári fiókjának kutatója, majd a Babes-Bolyai Tudományegyetem régi magyar irodalom előadója a Miskolci Egyetemre való „átigazolása” után is folytatta a XX. századi erdélyi irodalomra, különösen a prozódiai és intézménytörténeti vonatkozásokra vonatkozó kutatásait: 1995-ben jyvaskylái kongresszusi előadóként a kolozsvári kutatók folyóiratát, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeket ismertette a tudományos közönséggel.

A tanszék mint oktatóhely (Oktatásszervezés)

Magyar irodalmat a Babes-Bolyai Tudományegyetemen, a Római Katolikus Teológián, az egyetemi fokú Protestáns Teológiai Intézetben és a Bukaresti Egyetem hungarológia szakán lehet a felsőoktatás keretében tanulni Romániában. Tegyük hozzá, a Babes-Bolyai Egyetemnek (pontosabban Neveléstudományi Karának) fiókéntézményeiként működnek a pedagógiai Főiskolai Karok Szatmáron, Nagyenyeden, Székelyudvarhelyen, Kolozsváron – ezeken a karokon szintén van magyar irodalomoktatás. A Sapientia-Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszeredai karán és marosvásárhelyi karain irodalomelméleti stúdiómon belül a helyi irodalom vizsgálatára is sor kerülhet. Szükség van mindezen műhelyek közös szakmai rendezvényeire a belterjesség veszélye ellenében: ilyen értelemben volt igen hasznos a csíkszeredai kar kultuszkonferenciája 2003-ban, valamint a kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék József Attila-napok című rendezvénye 2005 májusában.

Gyermek- és ifjúsági irodalmat BBTE felsorolt karain és a BBTE Neveléstudományi Karán oktatnak. Ugyanakkor a továbbképző tanfolyamok és a tanárok didaktikai foko-

zatszerzésében továbbra is komoly szerep jut az egyetemnek, mind a Pedagógia Kar-nak, mind az Oktatás-módszertani Tanszéknek, mind pedig a szakkatedráknak.

Az alapképzésben a kötelező tantárgyak sorában volt transzszilvanizmus, most azonban a bolognai rendszer szűkössége miatt a tantárgy a választhatók közé került. Jelenleg Balázs Imre József oktatja, aki mint a Korunk folyóirat szerkesztője és az Erdélyi Terasz Egyesület elnöke íróként, folyóirat- és könyvszerkesztőként is jelentős munkát végez. A XX. század első felének oktatójaként fontos szerepe van az irodalmi értékrend formálásában: a XX. század első felének magyar irodalmát a kontaktusok te-repeként látatja, ilyen értelemben fontos kísérlet, hogy irodalom szakgyakorlatot ve-zet, ami nem tanulmányírási stúdiumot jelent, hanem a kolozsvári folyóiratok és irodal-mi fórumok munkájába való időszakos bekapcsolása az egyetemi hallgatóknak (idő-szaki kiadványok: Helikon és melléklapja, A Nagy Kilometrik, Korunk, Erdélyi Múzeum, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Művelődés, Napsugár, Szivárvány; egyesü-letek: Kolozsvár Társaság, Erdélyi Múzeum, Erdélyi Magyar Írók Ligája, Erdélyi Terasz Egyesület; kiadók: Polis, Kriterion, Erdélyi Múzeum Kiadója, Pro-Print, Koinónia).

Vendégtanárok

Az 1990-es években Kántor Lajos transzszilvanizmus-előadásait hallgathatták a ma-gyar szakos egyetemi hallgatók (többnyire a Korunk szerkesztőségéj szobájában). Mar-tos Gábor Budapestről meghívott oktató előadásai az 1970-es évek erdélyi magyar iro-dalmáról, többek között Szócs Géza kísérleteiről, korszerű irodalmi fórumok terem-téséről szóltak (Fellegvár című napilapmelléklet, ellenzéki magatartásból fakadó értelmi-ségi szervezkedés).

Balogh András a regionális és a centrális szépírói gyakorlatot a befogadás tényei felől közelítette meg, és a német nyelvű irodalom erdélyi történetét a magyarral párhuzamba állítva vizsgálta 2003/2004-ben vendégelőadóként. Két évig vendégtanárként XX. századi magyar irodalmat és erdélyi magyar irodalmat tanított a magyar szakos hallgatóknak a tanszék egykori tanára, Láng Gusztáv. Néhány évre órákat vállalt a mesterképzőn Dávid Gyula is. (Kritikai kiadás címmel könyvkiadói tapasztalatait adta át a posztgraduális képzés hallgatóinak.)

Rendkívül sikeres volt a THÉ (Thália Helyi Élete) színháztörténeti kutatócsoportban Kerényi Ferenc majd Pintér Márta Zsuzsanna, Kilián István alap kutatások végzésére serkentő előadás-sorozata.

Újabb meghívásainkat a kutatócsoportok igényeihez is alkalmazzuk, s a tanszék-en tervezett új képzésirányok és kutatások perspektíváihoz kívánjuk igazítani (együtt-működés a mesterképzésben, komparatisztika, gyermekirodalom, helyi kutatómódszertan területén).

Kutatóműhelyek

Az új olvasási technikák révén segítette a kortárs irodalom befogadását Selyem Zsu-za munkássága és az általa meghívottak (Schein Gábor – ELTE, Kiss Noémi – Balas-si Intézet) színvonalas előadásai. Láng Zsolt erdélyi prózaírónak, a marosvásárhelyi Lá-tó szerkesztő kritikusának munkásságát Esterházyéval, Nádas Péterével párhuzamba

állítva Selyem Zsuzsa bizonyára az egységes magyar irodalom képzetének – és egységesen igényes olvasói attitűdnek – kialakításán fáradozik. Idén a következő választható tantárgyban helyezi kontextusba Sütő András *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című, az 1970-es években mind Erdélyben, mind Magyarországon hatalmas sikerrel játszott drámáját: „Az irodalom emlékezőskultúrát formáló szerepét, irodalom és hatalom viszonyát, az 1956-os magyar forradalom különféle megjelenítéseit fogjuk vizsgálni Nádas Péter, Kertész Imre és Papp András–Térey János műveiben. Általános megközelítést Heinrich von Kleist elbeszélése és annak későbbi feldolgozásai alapján kíséreljük meg. A tárgyi ismereteken túl a téma kritikai megközelítése a célom: az előadásokon a lehetséges összefüggéseket irodalmi, filozófiai és a történelem narratív szemléletének általános keretében tárgyalom, a szemináriumokon mindezek megvitatása a cél, azaz a vitakultúra, az érvelési technikák tudatosítása és fejlesztése, a forradalmak elsődleges kategóriájának, a szabadságnak a különféle kontextusokban való megjelenésének a megértése és megélése.” A féléves tantárgyat a harmadévesek választhatják (az utolsó „Bologna előtti” évfjárt). Kötelező könyvésztként a következőket kéri: Heinrich von Kleist: *Kohlhaas Mihály*. Fordította Márton László. Uő: *Elbeszélések*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001; Tasnádi István: *Közellenség*. Színház, 1999. szeptember; Sütő András: *Egy lócsiszár virágvasárnapja*. Uő: *Három dráma*. Eminescu Könyvkiadó, Bukarest, 1982; Papp András–Térey János: *Kazamaták*. Holmi, 2006. március. 292–383. pp.; Kertész Imre: *Az angol lobogó*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2001; Nádas Péter: *Emlékiratok könyve*. Jelenkor Könyvkiadó, Pécs, 1994., III. kötet, 7–50. pp.; Nádas Péter: *Párhuzamos történetek*. Jelenkor Könyvkiadó, Pécs, 2005., II. kötet, 200–221. pp. Az érdeklődőbbeknek ajánlott olvasmányokat is kijelöl.

Balázs Imre József, a Magyar Irodalomtudományi Tanszék tanára az irodalom szakirányt választó negyedéves magyar szakos hallgatók számára a következő elvárásokat fogalmazta meg: „Az 1920-as évektől napjainkig számos törésvonalat, csoportot, irodalmi irányzatot mutat fel az erdélyi magyar irodalom. Sokarcú képződmény, amely sajátos olvasásmódokat alakított ki magának az idők folyamán. Az interaktív előadás-sorozat célja megmutatni, hogy az olvasásmódok ki- és bemozdíthatók, megsokszorozhatók az erdélyi magyar irodalom esetében is, a szöveghagyománnyal és az értelmezési hagyománnyal dialogikus viszony alakítható ki. Az átfogó, szintézissteremtő előadásokon és a szövegelemző szemináriumokon az erdélyi magyar irodalom hatástörténeti távlatból meghatározónak tűnő művei kerülnek tárgyalásra.”

Az előadások témái:

1. Van-e erdélyi irodalom, s ha nincs, kell-e lennie?

Ajánlott bibl.: Látó 1998/10. – Hogyan írjuk meg a romániai magyar irodalom történetét? című ankét; Provincia 2000. augusztus, szeptember, október, erdélyi irodalom-ankét (www.provincia.ro); Selyem Zsuzsa: *Az „erdélyi magyar irodalom”-beszédmodok egyik utópiája. Disztranz.* In: Gábor Csilla–Selyem Zsuzsa (szerk.): *Kegyesség, kultusz, távolítás*. Kvár, Scientia, 2002.; (Ugyanez in: S. Zs.: *Valami helyett*. Kvár, Komp-Press, 2003.); Virginás Andrea: *Kagyló, kolumbia, kevert: néhány, a romániai magyar irodalom diszkurzív képződményét olvasó alakzat*. In: Gábor Csilla–Selyem Zsuzsa (szerk.): *Kegyesség, kultusz, távolítás*. Kvár, Scientia, 2002.; Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Mvhely, Mentor, 2003.; Balázs Imre József: *Az erdélyiség hasznáról és káráról*. Uő: *Mint egy úszó színház*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2005. 5–8.

2. Transzszilvanizmus-definíciók „szétolvasása”

Kötelező bibl.: Pomogáts Béla: *A transzszilvanizmus*. Bp., Akad., 1983.; Cs. Gyimesi Éva: *Gyöngy és homok*. Uő: *Honvagy a hazában*. Bp., Pesti Szalon, 1993.; Láng Gusz-

táv: *Kivándorló irodalom* (1–2 összefoglaló tanulmány). Kvár, Komp-Press, 1998.; Ajánlott bibl.: Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Mvhely, Mentor, 2003.

3. A '20-as évek irodalma: lapok, intézmények, koncepciók; az avantgárd Erdélyben
Ajánlott bibliográfia: Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2004.; Jancsó Elemér: *Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig*. Nyugat 1935. I.; Valasek Júlia: *Sajtótörténeti esszék*. Kvár, Kriterion, 2003.; Söni Pál: *Avantgarde sugárzás*. Buk., Kriterion, 1973.; Kovács János (szerk.): *Periszkop antológia*. Buk., Kriterion, 1980.; Kovács János (szerk.): *Genius–Új Genius antológia*. Buk., Kriterion, 1975.; Balázs Imre József: *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban*. Mvhely, Mentor, 2006.

4. A modernség változatai Bartalis János költészetében

Ajánlott bibl.: Bartalis János: *Az, aki én voltam*. Buk., Kriterion, 1972.; Kántor Lajos: *A Bartalis-vers titka*. Uő: *Korunk: Avantgarde és népiség*. Bp., Magvető, 1980.; Balázs Imre József: „*Megbékélt szívházát építnék*”. *B. J. költészete a két világháború között*. Látó 2003/4, 5, 6., vagy In: Bartalis János: *Ujjaimból liliomok nőnek*. Kvár, Kriterion, 2004.

5. Erdélyi pikareszk próza: Tamási Áron, Karácsony Benő

Ajánlott bibl.: *Zeng a magosság. In memoriam Tamási Áron*. Bp., Nap Kiadó, 1997.; Szalai Sándor: „*Hit a harcban, remény a bajban*”. Bp., Szépirodalmi, 1991.; Tót H. Zsolt: *A széttaposott ösvény*. Bp., Balassi, 1994.; Cs. Gyimesi Éva: *Korán jött polgár*. Uő: *Colloquium Transsylvanicum*. Mvhely, Mentor, 1998.

*

Az erdélyi irodalom hagyományait recepcióértelmezéssel Molnár Bodrogi Enikő és Szabó Levente tárja fel, a régi irodalom helyi értékeit Tóth Zsombor irodalomantropológiai, Gábor Csilla a retorikai komparatiztika módszereivel vizsgálja. Józsa István helyi művészettörténetet értelmező tanulmányai az irodalmi vizsgálódások eredeti kontextusának feltérképezését jelentik.

Külön értéke az esztétika és az irodalmi hermeneutika oktatója, Orbán Gyöngyi kutatást az oktatással szerencsésen ötvöző módszerének, hogy folyamatos kapcsolatot épít ki a közoktatás normatív és az egyetem rugalmasabb rendszerű irodalomoktatása között (egy sikeres felhívás nyomán létrejött tanári naplók egyikéből idézünk egy erdélyi irodalom-feldolgozásra vonatkozó beszámolót e tanulmány mellékletében).

*

Mint látható, a magyar tanszéki előadók általános törekvése, hogy a kisebbségi helyzetben levő vagy egyszerűen a politikai-adminisztratív döntések következtében a magyar irodalom központi intézményeitől (mondjuk ki: Budapesttől) távolabb élő írók, kritikusok, irodalomtörténészek műhelyeiben létrejött alkotásokat az elszigetel(őd)és ellenében alkalmazott technikákkal „olvastassa együtt” a fiatal és az irodalom mellett elkötelezett olvasókkal, és közben az ízlésfolyamatokra, az elvárások alakulására, a kritika alakulástörténetére is felhívja a figyelmet.

A kortárs irodalom jelenségeinek jobb megértését szolgálja az egyetemi kurzus és a szakirodalom elsajátítását is szem előtt tartó, a vizsgára való jelentkezés feltételének számító szaktantárgyi szeminárium (tanulmányírás, szakmai vita). A szemináriumvezetésbe a mesterképzős és doktorandus hallgatók bevonása egyrészt alkalmat

ad a pálya kezdetén álló fiatalnak, hogy kipróbálja képességeit, szakmailag bizonyítson, másrészt a diákság számára vonzó megoldás.

Nem állíthatjuk, hogy a tanszék jelenlegi oktatói által kialakított irodalmi értékrend minden mozzanatában egyezik más műhelykével vagy kutatókéval. Dávid Gyula irodalomtörténész egyéni kutatásai és kiadói terve következetes Reményik-programot jeleznek, a kolozsvári kötelező irodalom szakos olvasmányjegyzék tanúsága szerint jelentősége (aktualitása?) nem rendkívüli. És akkor még Csipikéről, a gonosz törpéről, Fodor Sándor halhatatlan, Kolozsváron megszületett mesefigurájáról vagy Kányádi Sándor gyermekverseiről és a Kolozsvárt megjelenő Napsugár és Szivárvány gyermeklapokról nem is beszéltünk, amelyek pedig a helyi irodalmi energiákat példázhatják. (A tehetségek kallódásáról vagy a sajnálatos pályaelhagyásról itt most ne legyen szó).

Kolozsvár azonban alkalmas hely a helyi irodalom kutatására és oktatására. Magyar irodalmat a magyar nyelv és irodalom szakon és a tanítóképzőben és teatrológián oktatnak, de több jelentős iskola teszi lehetővé a gyakorló tanítást vagy ad alkalmat igényesebb tanároknak a szakmai fejlődésre (Apáczai Csere János Líceum, Brassai Sámuel Elméleti Líceum, Báthory István Líceum, János Zsigmond Unitárius Kollégium, Református Kollégium, Római Katolikus Gimnázium). Az iskolai tanterv képességfejlesztést ír elő, ehhez ajánlja, nem teszi kötelezővé bizonyos művek tanulmányozását, de mind az Erdélyi Helikon mint írói csoportosulás és folyóirat, mind olyan életművek, mint Tamási Ároné vagy Dsida Jenőé, Szilágyi Domokosé, Kányádi Sándoré, Sütő Andrásé részei a képzés folyamatának.

Ezt erősítik olyan tantárgyversenyek, mint az IKV (Irodalmi Kreativitás-Verseny Szovátán, a Teleki Oktatási Központban), az Alternatív Irodalmi Tantárgyverseny (Szovátán, a Teleki Oktatási Központban) vagy a Mikes Kelemen Országos Tantárgyverseny (évente más városban), ahol mindig a tananyag részét képezi a regionális irodalom, az előbbi két versenyen hangsúllyal a kortárs irodalmi részen. Ezekre a versenyekre a kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék rendszeresen vizsgabiztost küld.

Közoktatás és felsőoktatás, valamint az oktatói és a kulturális intézmények együttműködése jelenthet garanciát arra, hogy mind az irodalmi értékek (ezen belül azok is, amelyek térségünkben jelentek meg először) megismerése és nyilvánossá válása, mind az irodalom személyiségalkító szerepe érdemben érvényesül.

Válogatás a könyvészetből

Antal Árpád: *A magyar nyelv és irodalom a Bolyai Egyetemen*. In: *A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem*. A Bolyai Egyetem barátainak Egyesülete kiadása, Budapest, 1990

Balázs Imre József: *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006

Boka László: *Ideologikus alakzatok az (1957 utáni) erdélyi irodalom fogadtatásában*. In: Jeney Éva–Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *(Té)veszmék bűvölete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004

Cs. Gyimesi Éva: *Kritikai mozaik. Kritikai esszék, tanulmányok 1972–1998*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1998

Cseke Péter–László Ferenc s.a.r.: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok és viták 1930–1940*. Kriterion, Bukarest, 1990

Dávid Gyula: *Írók, művek, műhelyek Erdélyben*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2003

Egyed Emese: *Magyar irodalomtudományi kutatások Erdélyben 1990–2001. Vol. I.* 51–102. In: Tánczos Vilmos–Tökés Gyöngyvér (szerk.): *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások eredményeiről I–III*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2002

Egyed Emese: *Nemzetiségi iskolahálózat és irodalomoktatás Romániában*. In: Sipos Lajos (szerk.): *Iskolaszervezet és irodalomtanítás a Kárpát-medencében*. Pont Kiadó–Savaria University Press, 2003

Kántor Lajos–Láng Gusztáv: *A romániai magyar irodalom története 1945–1970*. Kriterion, Bukarest, 1977

Kozma Dezső: *Klasszikusok Erdélyben*. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1995

Lázok János: *Sütő András drámatrilógiája*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1997

Marosi Ildikó s.a.r.: *Molter Károly levelezése I. 1913–1926*. Polis–Argumentum, Kolozsvár–Budapest, 1995; *Molter Károly levelezése II. 1927–1932*. Polis–Argumentum, Kolozsvár–Budapest, 2001

Orbán Enikő: *Tanári napló*. In: Antal Margit–Márton Kalapáti Jolán–Orbán Enikő: *Az irodalomtanítás örömeért*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2005

Pomogáts Béla: *Erdélyi tetőn. Irodalomtörténeti tanulmányok*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2004

Selyem Zsuzsa: *„Szernyű szép világ”. Humor, ironia, poén Tamási Áron színműveiben*. Korunk, harmadik folyam VIII/8 34–37., 1994

Tóth Zsombor s.a.r.: *Moribunda Transsylvania. XVII. századi erdélyi emlékirók*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2000

Vallasek Júlia: *Elváltozott világ. Erdélyi magyar irodalom 1940–1944 között*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004

MELLÉKLET

Részlet Orbán Enikő tanári naplójából

A kiértékelő óra utolsó mozzanataként beírtam a jegyeket is. Kilátásba helyeztem a pluszmunkát: hátha lenne vállalkozó, aki a tanév befejeztéig egy önállóan választott vagy általam javasolt novellát értelmezen. Kilátásba helyeztem azt is, hogy menet közben segítséget kaphatnak és jegyet is szerezhetnek.

Tamási Áron és Sánta Ferenc novelláinak elemzése több mint 80 oldalnyi „mérhető eredményt” képvisel. Próbáltam leszűrni az elemzésekből, hogy hol voltak a hiányosságok, és mire kellene még jobban koncentrálni a prózai művek elemzésekor. Az elméleti háttér biztosítása a tanár feladata. Az elmélet azonban nem tud kívülről bekerülni az órai szempontrendszerbe, ezért kell tanárként együtt gondolkodni a tanult-tanított művekkel, meg az irodalomelmélettel is.

Engedni kell „a dialogikus olvasás” érvényesülésének, mert ez megteremti saját nyelvezetét.

2004. március 19.

A prózai művek tanulmányozásának sorában a következő téma: Mikes Kelemen: Törökországi levelek. Mikes bizonyos leveleit már év elején megjelöltem mint kötelező olvasmányt.

Amikor úgynevezett kötelező házi olvasmány kerül feldolgozásra, az osztály által is megszokott módszer az szokott lenni, hogy szóbeli, de legtöbbször írott felmérés segítségével „megtudakozom”, hogy olvasták-e az alkotást.

A Mikes-órára való készülődésem során azonban nem tartottam jó ötletnek tartalmi szinten ellenőrizni, hogy ki hogyan olvasta Mikes leveleit. Tudtam, hogy olyan diák is van, aki nehézségekbe ütközne, ha magára hagyom a 18. századi szöveggel. Mikes szövegei mégiscsak két évszázadnyi távolságból szólnak hozzánk. Jó volna, ha a „horizont-összeolvadás” gadameri értelemben valóban létrejöhetne. Tehát: ha a 18. századi történeti perspektíva találkozhatna a 21. század horizontjával.

Felötlött bennem a történeti olvasás lehetősége, mely megengedné, hogy Mikes leveleit másságukban is megtapasztaljuk.

Az órai tevékenységet úgy gondoltam ki, hogy lehetőség nyíljon a Mikes-szövegek horizontja és az olvasó horizontja közötti feszültség feloldására.

Alkalmasnak tűnt Jauss olvasásmodellje, mely integrálja azt a nézetet, amely szerint a hermeneutikai folyamatot a megértés (intelligere), az értelmezés és az alkalmazás (applicare) három mozzanatának egységeként lehet felfogni.

Az olvasási modell három lépése a jaussi gondolatmenetben három szukcesszív olvasatot képvisel:

Az esztétikai értelmező olvasás: a mű megértésének első feltétele. Az esztétikai megértés az érzékelés folyamatára irányul, tehát az első olvasás tapasztalati horizontjára. Ezen olvasat az utána következő fázis horizontjává válik.

Az értelmezés retrospektív horizontja: az olvasó a kiteljesedett formából kiindulva, retrospektíve, a végétől a kezdethez, az egésztől az egyesre visszatérve, egy újabb olvasás során fogja kidolgozni a még nem teljes jelentést.

A történeti olvasat: a hatástörténeti tudat érvényesülését jelenti az értelmezésben. A tulajdonképpeni olvasat annak az elismerését jelenti, hogy amit befogadok, abból a másság beszél.

Különálló fázisként elterveztem Mikes egy levelének kommunikációelméleti megközelítését is. Ilyen jellegű ismeretekkel már VI. osztályban találkoztunk, amikor a kommunikáció tényezőit tanultuk.

Az első Mikes-óra a jaussi modell harmadik lépését, a történeti olvasatot próbálja követni. A történeti olvasat Jaussnál feltételez egy tudományos háttérrel rendelkező olvasói tapasztalatot. Mivel VII. osztályos diákok ilyen tudományos háttérrel még nem rendelkeznek, mi természetesen nem vállalkozhatunk pl. Mikes leveleinek recepciótörténeti rekonstrukciójára.

Tudományos háttérrel ez esetben a tanár rendelkezik, ezért az első óra főleg a tanári közlésmódra alapoz. Építheték a diákok előzetes tapasztalataira: pl. Zágón neve ismerős, mert együtt kirándultunk, és meglátogattuk a Mikes-emlékházat.

A tanári közlés vázlatpontjai:

- Mikes szülőfaluja: Zágón.
- Az ősök.
- Mikes tanulmányai.
- Mikes és Rákóczi.
- A száműzetés évei.

Az órán szemléltető anyagot is használtam: pl. Erdély útikönyvét, amelyből a Zágónról szóló részt olvastuk fel. Ezt kiegészítette Veress Dániel monográfiája, melyből részletekkel tarkítottam az „előadást”.

2004. március 22.

A jaussi olvasási modell első két lépését próbáltam gyakorlati formában megoldani.

Az óra alapvető tevékenységi formája a csoportmunka volt. A csoportok már előzőleg kialakított összetételűek. Minden csoportban vannak jó, közepes és gyenge tanulók is. Az összetétel heterogén.

A négy csapat (Ceruzák Réme, Tornádók, Kobakok, Zabhegyezők) mindegyike két feladatot kapott. Az első feladat: a négy csapatnak négy különböző levelet kellett elolvasnia. A Kobakok a 62. levelet, a Ceruzák Réme az 56. levelet, a Tornádók a 112. és a 207. levelet, a Zabhegyezők a 149. levelet.

Az olvasási módszer a következő volt: megadott időegység alatt néma olvasással a csoportok tagjai egyénileg is elolvasták a leveleket. Ezt követte a hangos olvasás. A csapatok tagjai közösen beszéltek meg és jelölték ki azt, hogy ki hány bekezdést olvasson fel.

Miután minden olvasatot meghallgattunk, ún. „kis jegyeket” kaptak a csapatok az olvasás minőségétől függően. Elsősorban azt követtem, hogy melyik csapat olvasta „értelmezve” is a szöveget.

A KÖTET SZERZŐI

BÁRCZI ZSÓFIA (1973)

író, irodalomtörténész, a nyitrai Konstantin Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója

CSANDA GÁBOR (1963)

szerkesztő, a pozsonyi Új Szó munkatársa

EGYED EMESE (1957)

költő, irodalomtörténész, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékének vezetője

HRBÁCSEK MAGDALÉNA (1967)

a Szlovák Köztársaság Állami Pedagógiai Intézetének munkatársa

KESERŰ JÓZSEF (1975)

irodalomkritikus, a komáromi Selye János Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója

NÉMETH ZOLTÁN (1970)

irodalomkritikus, költő, a besztercebányai Bél Mátyás Tudományegyetem Hungarisztika Tanszékének oktatója

SIMON SZABOLCS (1964)

nyelvész, a Szlovák Köztársaság Állami Pedagógiai Intézetének munkatársa

VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ (1961)

nyelvész, a nyitrai Konstantin Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Csanda Gábor (szerk.)
A (CSEH)SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM OKTATÁSA
Disputationes Samarienses, 8.
Első kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Csanda Gábor és Tóth Károly
Felelős szerkesztő: Csanda Gábor
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Megjelent 300 példányban
Terjeszti: Lilium Aurum Kft., Dunaszerdahely
Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet,
Somorja, 2006

Gábor Csanda (red.)
VYUČOVANIE MAĎARSKEJ LITERATÚRY NA SLOVENSKU
Disputationes Samarienses, 8.
Prvé vydanie
Zodpovedný: Károly Tóth
Redaktor edície: Gábor Csanda, Károly Tóth
Zodpovedný redaktor: Gábor Csanda
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Náklad: 300 ks
Distribúcia: Lilium Aurum, s.r.o., Dunajská Streda
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín,
Šamorín, 2006

ISBN 978-80-89249-07-7

E kötet a 2006. szeptember 29-én Nyitrán megtartott irodalmi-oktatási konferencia előadásanyagát tartalmazza. Címét – *A (cseh)szlovákiai magyar irodalom oktatása* – is a konferencia címe adta, szerkezete pedig az elhangzott előadások sorrendjét követi. A konferencia szervezői, a nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke és a Fórum Kisebbségkutató Intézet azt a célt tűzték maguk elé, hogy megvizsgálják a szlovákiai magyar irodalomnak az oktatásban betöltött szerepét, ezen belül ennek az irodalomnak az esélyeit és lehetőségeit a régióhoz való kötődés erősítésében, az identitás megőrzésében, a tantárgyhoz való olvasóbarát viszony kialakításában. Ilyen értelemben ennek a nyitrai disputának az anyaga nemcsak logikus következménye és szabad folytatása a szlovákiai magyar irodalmat tudományosan népszerűsítő rendezvények sorozatának, hanem a szlovákiai magyar irodalom oktatásának problematikájába való bevezetés is.

ISBN 978-80-89249-07-7

Ára: 120,- Sk